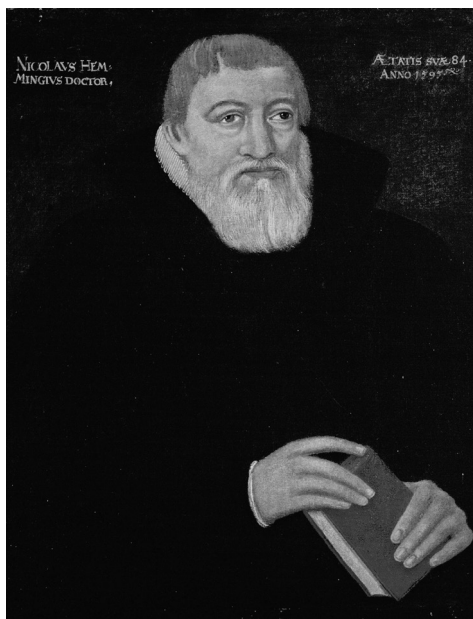

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET

TEOL

INFORMATION

Nr. 48 september 2013

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen	3
Dogmatik som kritisk eftertænkning af professor, dr.theol. Bent Flemming Nielsen	6
Fokus på post-Holocaust-teologi, -filosofi og -litteratur af professor (mso), dr.theol. Claudia Welz	10
Koranen på Teologi – Koranen i teologien af professor (mso), ph.-d. Thomas Hoffmann	14
Et autonomt afrikansk subjekt? af adjunkt, ph.d. André Sonnichsen	18
„Jeg tager hende med til historien“. Noget om Regines gåde af lektor, lic.theol. Joakim Garff	22
The Oxford Handbook of Kierkegaard af professor, PhD, D. George Pattison	27
„[Du] kan [...] se mig bagfra, men mit åsyn kan ingen skue“ (2. Mosebog 33,23). Om forskningsprojektet In-visibility. Visibility and Transcendence in Religion, Arts and Ethics af professor (mso), ph.d. Anna Vind	31
Coursera, MOOCs og Kierkegaard af forskningslektor, ph.d., dr.phil. et theol. Jon Stewart	35
Realisering af en sociologisk Kierkegaard-forskning af ph.d.-studerende, cand.theol. Christian Hjortkjær	39
En universitetspædagogisk satsning på Det Teologiske Fakultet af lektor, ph.d. Carsten Selch Jensen	43
Kalender Ved Pia Christensen	47
Liste over Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	51

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Kim Petersen på tlf. 35 32 36 67 eller på e-mail: kpe@teol.ku.dk

Meninger, der tilkendegives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen.

Redaktion: Professor, dr.theol. Mogens Müller.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Viborg

Tryk: Specialtrykkeriet Viborg. *Oplag:* 3.100

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forside: Niels Hemmingsen, 1595. Ubekendt kunstner.

Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Fotograf: Kit Weiss

Side 27: Fotograf: Kåre Gade

**Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44-46, Postboks 2164
1150 København K.
Tlf.: 35 32 39 61
Fax: 35 32 36 00
www.teol.ku.dk**

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen

2013 tilhører Søren Kierkegaard. Gennem årets første måneder har landets Kierkegaardforskere budt på en imponerende række af udgivelser, foredrag, udstillinger og arrangementer i anledning af Kierkegaards 200-års-fødselsdag. Interessen har været overvældende, og meget tyder på, at den vil vare ved langt ud over jubilæumsåret. En hovedrolle i den offentlige markering af de 200 år spiller Søren Kierkegaard Forskningscenteret ved Det Teologiske Fakultet, som også værtskabet for den internationale jubilæumskonference, *Kierkegaard Reconsidered in a Global World*, der blev afviklet på universitetet først i maj, hvilede på.

Tilbage i februar markeredes afslutningen af udgivelsen af *Søren Kierkegaards Skrifter* i 55 bind, og på Kierkegaards fødselsdag den 5. maj blev værket og retighederne dertil ved en højtidelighed i Festsalen overdraget Københavns Universitet af Fonden Søren Kierkegaard Forskningscenteret.

Hovedansvaret for tilblivelsen af den

nye Kierkegaardudgave har ligget i hænderne på professor, dr. et dr. theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn. Det er en glæde at kunne meddele, at Niels Jørgen Cappelørn vil blive hædret for sin indsats ved universitetets årsfest den 15. november. Her vil han blive promoveret og proklameret som teologisk æresdoktor. Som skik er, vil Niels Jørgen Cappelørn kvittere med en forelæsning, der vil finde sted fredag den 6. december kl. 13.15.

Foråret 2013 har budt på flere vigtige, skønt mindre omtalte mærkedage. I anledning af 500-året for teologen Niels Hemmingsens fødsel udsendte professor Martin Schwarz Lausten bogen *Niels Hemmingsen. Storhed og fald*, og den 24. maj var Afdeling for Kirkehistorie vært for en Hemmingsen-dag. Hemmingsen var i sin samtid, årtierne efter reformationen, indflydelsesrig og internationalt berømt som knap nogen anden dansk teolog nogensinde – det skulle da lige være Kierkegaard. Men indflydelsen rakte ikke til at skærme Hemmingsen mod en strid om nadverforståelsen, der endte med, at kongen afsatte ham fra hans embede ved universitetet. Med bogen og seminaret er grunden lagt til, at flere kan lære Hemmingsen at kende.

Den 7. februar modtog professor (mso) Claudia Welz Uddannelsesministeriets store EliteForsk-pris. Det var ottende gang, prisen uddeltes, og med hædersbevisningen til Claudia Welz trådte for første gang en teolog ind i det fornemme selskab af blot 32 modtagere gennem tiden. Fakultetet ønsker hjerteligt tillykke.

For de tre ph.d.-studerende, der har forsvaret deres afhandlinger i semesterets løb, bliver datoerne for disse forsvar milepæle. Niels Valdemar Vinding har opnået ph.d.-graden for afhandlingen *Muslim Positions in the Religio-Organisational Fields of Denmark, Germany and England*, Margrete Syrstad Andås for *Imagery and Ritual in the Liminal Zone. A Study of Texts and Architectural Sculpture from the Nidaros Province c. 1100-1300* og Diana Rigtrup for *Ritual og mening. En religionsfilosofisk og ritualteoretisk undersøgelse af ritualets betydning i krisesituationer med udgangspunkt i case-studier af nøddåb*.

De tre nyslåede ph.d.'er vil sammen med det forgangne års bachelorer og kandidater i teologi samt kandidater i Afrika-studier og fra den fællesnordiske uddannelse The Religious Roots of Europe blive lykønsket og behørigt fejret ved fakultetets dimissionshøjtidelighed, der i år finder sted den 25. oktober.

Det skal i samme ombæring nævnes, at fakultetet har modtaget et stort antal besvarelser af universitetets teologiske prisopgaver for 2012. Ved årsfesten vil tre besvarelser blive belønnet med universitetets guldmedalje og to med sølvmedalje.

Fakultetet har i sommerens løb taget en forhåbentlig ikke definitiv afsked med professor Jørgen S. Nielsen, som er fra-trådt efter udløbet af sin ansættelse som

Grundforskningsfundsprofessor og leder af Center for Europæisk Islamisk Tænkning. Fakultetet takker Jørgen S. Nielsen for hans store indsats i årene som professor og ønsker ham alt godt. Der er sørget for videreførelse af forskning og undervisning, sidstnævnte også i form af efter- og videreuddannelse, inden for islamisk tænkning gennem ansættelse af ph.d. Thomas Hoffmann som professor (mso) i koranstudier. Det af Det Frie Forskningsråd finansierede forskningsprojekt *In-Visibilis. Visibility and Transcendence in Religion, Arts and Ethics* har siden sidst nået sin afslutning, men også her føres de faglige aktiviteter videre på forskellig vis. Således er projektets leder, ph.d. Anna Vind, blevet ansat som professor (mso) i Kirkehistorie.

Mens nogle projekter er hørt op, har andre taget deres begyndelse. Efter en omfattende ansøgningsproces udvalgte rektoratet først på året en række forskningsprojekter til at modtage bevilling fra en fællesuniversitær, tværfaglig pulje. Fakultetet deltager i *Changing Disasters*, der udforsker forholdet mellem katastrofe og samfund. Med i projektledelsen er professor Niels Henrik Gregersen, og fra 2014 vil yderligere to projektmedarbejdere komme til. Også i forårets løb er et antal projektansøgninger afsendt til offentlige og private fonde i ind- og udland, og flere er på vej.

En række akademiske ansættelser ud over de allerede nævnte har fundet sted. I Det Gamle Testaments Eksegese er ph.d. Anne Katrine de Hemmer Gudme blevet ansat som professor (mso). I Dogmatik med Økumenisk Teologi er ph.d. Christine Svinth-Væрге Pøder ansat som professor (mso), mens ph.d. Johanne

Stubbe Teglbjærg Kristensen er tiltrådt som lektor. I Etik og Religionsfilosofi er ph.d. Iben Damgaard blevet ansat som professor (mso) med særligt henblik på Søren Kierkegaard-studier. Ph.d. Marlene Ringgaard Lorensen er blevet ansat som professor (mso) og ph.d. Anders Holm som lektor i Praktisk Teologi. Med ansættelserne, der udbygger den videnskabelige stab så betragteligt, at der skrives historie derved, er der skabt særlige muligheder for den fortsatte faglige udvikling på både forsknings- og uddannelsessiden. Vi glæder os til at følge de nye kollegers arbejde og byder dem velkommen. Tid og sted for deres tiltrædelsesforelæsninger kan ses i kalenderen på dette blads sidste sider samt på www.teol.ku.dk.

Når dette læses, er fakultetet midt i velkomsten til de nye studerende. Ansøgnings- og optagelsestaler ventes hvert år med spænding. Uanset i hvilken retning kurven bevæger sig, tillægger vi det stor betydning, at de optagne kommer godt i gang med deres uddannelse. Fra det nye semester udvides studie- og karrierevejledningen med en AC-vejleder, og vejledningsfaciliteterne samles i stueetagen i den tidligere receptions lokaler. Studenterforeningerne ved fakultetet har aftalt en ny organisationsstruktur, som bl.a. omfatter de to fagråd, bladet *Arken* samt bar- og kantineudvalg. Hermed har det i forvejen vitale studenterarbejde fået et nyt og stærkt skelet. Der er grund til at glæde sig over også dette bidrag til et godt studiemiljø. Selv om den planlagte flytning af fakultetet til Søndre Campus

stadig ligger et stykke ude i fremtiden, er det ikke for tidligt at forberede sig på den. Det er fakultetet på forskellig vis i fuld gang med. Reorganiseringen af studenterforeningerne kan ses som en del heraf.

Siden sidst har Københavns Universitets bestyrelse genansat rektor Ralf Hemmingsen for perioden frem til 1. marts 2017, og rektor har med tiltrædelse den 1. juli og for en periode på fem år ansat en ny dekan for Det Teologiske Fakultet. Udløbet af forårssemesteret 2013 kom således til at falde sammen med endnu en afslutning. Professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen forlod efter eget ønske den 30. juni posten som dekan for Det Teologiske Fakultet efter en embedsperiode på elleve år. Universitetet og fakultetet tog afsked med den afgående dekan ved en reception den 26. juni. Fakultetets tak til Steffen Kjeldgaard-Pedersen for en bemærkelsesværdig og utrættelig indsats for at sikre gode vilkår for Det Teologiske Fakultet gennem en tid med store og i mange tilfælde ikke just velkomne omvæltninger på det universitetspolitiske område skal ikke gøntages. Men at indsatsen har været enestående, skal omvendt heller ikke forties. Steffen Kjeldgaard-Pedersen er gået tilbage til sit professorat i Kirke- og Dogmehistorie. Vi ønsker ham alt godt i den genoptagne tilværelse som det, han altid har sat en ære i at være: teologisk student.

Velkommen til et nyt semester og et nyt akademisk år!

Dogmatik som kritisk eftertænkning

Af professor, dr. theol. Bent Flemming Nielsen

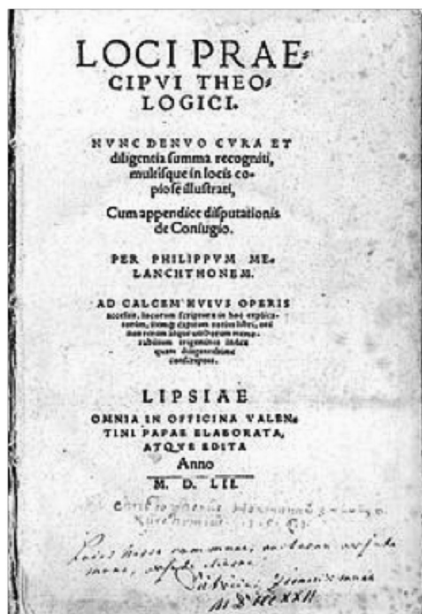

I det 16. århundrede oplevede Europa en stor religiøs og politisk omvæltning i skikkelse af de reformationer, som bredte sig ud fra Wittenberg, Geneve og Zürich. Tiden

herefter blev en konsolideringstid, hvor teologerne forsøgte at give en systematiseret og sammenfattende beskrivelse af den nye lære, som især Martin Luther og Johannes Calvin havde bragt på bane. Ganske vist havde Martin Luther selv kritiseret den middelalderlige skolastik, der havde været præget af subtile diskussioner om natur og nåde, viljen og sakramenterne osv. For Luther var opdagelsen af troen og gudsforholdet, således som dette skulle forkyndes med baggrund i Den Hellige Skrift, af afgørende betydning. I nutidens sprog ville vi sige, at Luther var en eksistentielt tænkende teolog. Men denne trosopfattelse kunne dog ikke i det lange løb dæmme op imod det behov, der opstod for konsolidering af den nye protestantiske lære. I denne korte artikel vil jeg antyde den linje, som går her-

fra og frem til nutidens dogmatik som universitetsfag.

Luthers nære medarbejder, Philipp Melanchthon, skrev allerede i 1521 den første håndbog om den nye lære. Den hed *Loci communes rerum theologicarum seu hypotyposes theologicae* („Fælles steder for teologiske ting eller teologiske tema-

er“). Melanchthon introducerede her den såkaldte *loci*-metode i teologien. Det er en klassisk retorisk strategi, som nu blev gjort til teologisk metodik.

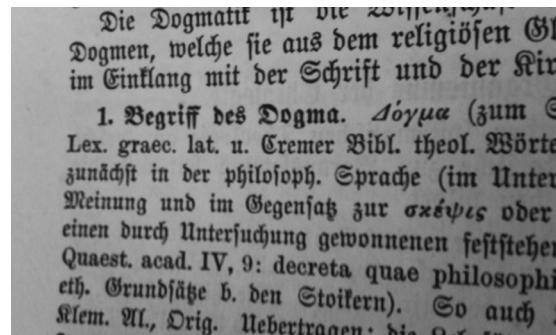
Det skete på den måde, at Melanchthon med udgangspunkt i Paulus' brev til Romerne i sin bog gennemgår begreberne synd, lov og nåde for derigennem at påvise Kristi betydning for frelsen. Romerbrevet bliver i det perspektiv læst som en teologisk traktat, der begrebsmæssigt skal fungere som kilde til en tros lære. Melanchthon formulerede i sin bog en sætning, som er blevet stående i den lutherske tradition, og som stadig ses citeret både med tilslutning og under kritik. Den lyder: *At kende Kristus er at kende hans velgerninger*. Tilhængerne af formuleringen roser Melanchthon for med disse enkle ord at koncentrere interessen om Kristus i et ganske bestemt punkt, nemlig soteriologien – dvs. læren om frelsen. Kritikerne, derimod, hævder, at der her sker en indsnævring og begrænsning i retning af den menneskelige selvcentrering.

Gammelprotestantismen

I de næstfølgende ca. to århundreder skete der en overraskende vending i den protestantiske læreudvikling. Forenklet sagt bestod den i en gentagelse af just den form for skolastik, som reformatorerne netop havde afvist. Martin Luther selv var yderst kritisk over for den aristoteliske filosofi. Ikke desto mindre begyndte ledende teologer igen at inddrage netop Aristoteles både på luthersk og calvinsk grund inden for den skoleteologi, som i det 17. århundrede blev drevet på de protestantiske universiteter overalt i det centrale og nordlige Europa. Behovet for en

afklaring af reformationens læremæssige implikationer drev den akademiske skoleteologi ind i en stadig stigende forfinelse, hvilket medførte, at den græske filosofi igen kom på dagsordenen. Hermed var vejen banet for de store lutherske og calvinske tankebygninger, læresystemer, som hver havde deres eget præg afhængigt af, om de byggede på Luthers eller Calvins lære. Dette skabte baggrunden for en lang række stridigheder mellem de reformatoriske kirker. Det angik ikke mindst læren om Kristi person og gerning, nadverlæren og den guddommelige forudbestemmelse. Disse konfessionelle forskelle gør sig stadig gældende mellem kirkesamfundene og er temaet i den moderne økumeniske samtale. På daværende tidspunkt var samtalen alt andet end fredelig. Et væsentligt fælles punkt var dog, at begge sider var enige om at fordomme den romerske kirke og katolicismen.

Melanchthons enkle *loci*-metode blev efterhånden afløst af den nye *analytiske metode*, ifølge hvilken det teologiske stof bliver organiseret under et enkelt ledende princip. Hermed bliver bibeltæksten an-

Fra Chr. Ernst Luthardts *Kompendium der Dogmatik*, 1865

vendt som en resurse med stof til den teologiske systematik, og teologien selv søger at konstruere den rette lære i skikkelse af et intellektuelt sammenhængende system. På daværende tidspunkt, dvs. i 17. århundrede, begyndte teologerne at tale om *theologia dogmatica* – dogmatisk teologi, ofte forkortet til *dogmatik*. Selve ordet *dogmatica* kommer fra græsk, *dogma*, hvilket betyder en læresætning, en forordning eller et dekret.

Der er delte meninger om, hvorvidt protestantismen i det hele taget har *dogmer* i streng forstand, eller om dette snarere udtrykker en romersk-katolsk tankegang.

Nyprotestantismen

I det 18. århundrede så en anderledes ny og radikal kritik dagens lys i skikkelse af den historiske kritik og erkendelseskritikken. Denne kritiske bevægelse er knyttet til navne som Hume og Kant, Lessing og Rousseau. De nye kritiske indsigter indvarslede en ny tid, som også fik afgørende betydning for de protestantiske teologers og kirkers forståelse af teologien. En følge blev, at de gammelprotestantiske læresystemer og hele den metafysik, de byggede på, ikke mere forekom troværdige i lyset af den kritiske filosofi. Bibelteksten kunne heller ikke mere læses som direkte dikteret af Gud, men fremstod som en historisk tekst. Filosofen Immanuel Kant foreslog selv et rationalistisk alternativ til den gamle teologi og dogmatik. Erkendelseskritikken betød således (endnu ikke) en afvisning af selve gudstanken, men snarere, at tanken om Gud herefter blev formet i overensstemmelse med de nye erkendelser af menneskets bevidsthedsliv. Dette skabte en be-

tydelig resonans i samtiden. For dogmatikkens vedkommende blev Friedrich Schleiermachers indsats ved begyndelsen af 19. århundrede af uvurderlig betydning. Schleiermacher forsøgte at flytte troslæren fra at være en undersøgelse af de „objektive“ kristne sandheder, som man hidtil havde ment var dokumenteret i Bibelen og havde beskrevet i det dogmatiske system, til at blive en beskrivelse af den religiøse troserfarings eget indhold. Dogmatik er i så fald en objektiverende, begrebsmæssig beskrivelse af selve troserfaringen i dennes egen selvrefleksivitet. Med Schleiermacher sker samtidig en karakteristisk forskydning af terminologien, idet der i tiden herefter som regel ikke tales om faget *Dogmatik*, men i stedet for om *Troslære*. Schleiermacher selv, som var præst og professor i Berlin, kaldte sin dogmatik *Der christliche Glaube* (Den Kristne Tro).

Nutidens dogmatik

Schleiermachers tilgang til dogmatikken blev ikke stående uantastet, selv om den stadig er betydningsfuld også for den nyeste dogmatik. Men ved begyndelsen af det 20. århundrede havde den syntese af kristentro, kultur og historiesyn, som byggede på arven fra Schleiermacher, mistet meget af sin tiltrækningskraft. Baggrunden herfor skal bl.a. søges i, at den kulturelle optimisme, som havde præget slutningen af 19. århundrede, led skibbrud i tiden omkring første verdenskrig. Dette førte frem til det nybrud, der kaldes den dialektiske teologi. Denne teologi kom til at præge teologi og kirkeliv i mindst fem årtier 1920-1970. For dogmatikkens vedkommende betød det, at der blev gjort et forsøg på at genoptage

linjen fra reformationen. Konkret gav det sig udslag i, at teologerne igen begyndte at tale om *Dogmatik* i stedet for om *Troslære*. Den fremmeste repræsentant for denne tilgang var svejtseren Karl Barth, som skrev mammutværket *Kirchliche Dogmatik*. Mens Schleiermacher havde søgt at formulere troens lærdomme i kraft af en teologi, der tager udgangspunkt i menneskets religiøse bevidsthed, vendte dialektikerne sig i retning af sproget. Det blev en „Guds Ord“-teologi. Det tyvende århundredes dogmatik blev for store deles vedkommende en sprogteologi og en hermeneutik, dvs. en fortolkningslære. Også her gennemløber dogmatikken forskellige faser med kerygmatiske teologi (budskabet, som kommer „lodret fra oven“), over narrativ teologi (fortællingsteologi) til metaforisk og retorisk teologi. Også andre former for dogmatik blev forsøgt, universalhistorisk, feministisk og økologisk. Ved indgangen til det tredje årtusinde er det således ikke nogen enkel sag at sige, „hvor dogmatikken står“. Heri deler den skæbne med de andre teologiske discipliner. For der er ikke for øjeblikket nogen enighed om en fælles tilgang til dogmatikken. Der er en række tiltag, en række ansatser, som det er vanskeligt at sætte på en fælles nævner.

Til sidst

I mit eget arbejde som dogmatiker har jeg altid være mest optaget af de store linjer.

Foruden reformatoren Martin Luther har jeg især være optaget af Karl Barths teologi, som efter min mening stadig har meget at byde på. Det betyder ikke, at en fortidig teologi uden videre kan gentages, men derimod, at det lønner sig at arbejde med den og gennemtænke den. Der er imidlertid også andet og mere at sige. Jeg tænker på, at uanset hvad der i tidens løb har været udgivet som kristen lære eller kristen dogmatik, har det sit udspring i kirkens konkrete fejring af gudstjenesten, kort sagt i det liturgiske liv. Allerede de nytestamentlige formler, der omtaler Jesus som Guds søn, har deres udspring her. Bekendelserne og læren er ikke fritsvævende, de er kun virkelige, idet der er mennesker af kød og blod, som udtaler dem, søger at forstå dem og står inde for dem. Dvs. de „opføres“, de virkeliggøres af mennesker, som bruger deres stemmer, deres kroppe, deres gestik til at gestalte fornyende og anderledes virkelighed. Der findes moderne teorier om dette fænomen, bl.a. de såkaldte *performance-teorier*. Det er teorier, som har blik for forskellen mellem den skrevne tekst og den konkrete gestaltning og „opførelse“. Det er en gammel sandhed, at kristendommen sådan set ikke kan læses ud af en bog. For den udspiller sig i liturgiens dimensioner, og den spreder sig herfra videre ud til også at omfatte det, som ikke mere er liturgi, men hverdagsliv. Det kan performance- og praksisteoriene lære os noget om. Heraf udspringer behovet for en nutidig, kritisk, eftertænkende dogmatik.

Fokus på post-Holocaust-teologi, -filosofi og -litteratur

Af professor (mso), dr. theol. Claudia Welz

I december 2012 fik jeg en mail. Det var en af dem, der fortæller én, at man har vundet et eller andet, og som jeg plejer at slette med det samme. Den her var nu værd at gemme!

Den indeholdt den glædelige meddelelse, at jeg var udvalgt til at modtage en af de fem store EliteForsk-priser, som Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser uddeler hvert år til „fremragende yngre forskere i international særklasse, der på ekstraordinær vis bidrager til at styrke dansk forskning“.

Senere fik jeg at vide, at jeg er den første teolog og i dette år den eneste fra Københavns Universitet, som har modtaget prisen, endvidere den eneste fra humaniora. Prisen er en anerkendelse af mit arbejde og sætter fokus på de fagområder, jeg brænder for, som ellers ofte bliver miskrediteret i deres videnskabelighed, når man forventer målbare resultater på linje med naturvidenskabelige opdagelser i stedet for at respektere særkendet ved åndsvidenskabelige metodiske tilgange. De efterfølgende uger var fyldt

med interviews, bl.a. med *Kristeligt Dagblad* (7.2.), *University Post* (8.3.) og *Weekendavisen* (15.3.); desuden skulle der forberedes en pressemeddelelse og optages en lille film (se <http://www.youtube.com/watch?v=YEFhWHipShM&feature=youtu.be>). Især følgende tre spørgsmål blev stillet gentagne gange: (1.) Hvad bidrager din forskning med? (2.) Hvad er teologisk forskning for en størrelse – er den normativ? (3.) Hvordan vil du anvende EliteForsk-prisen?

1. Forskningsmæssige perspektiver og udfordringer

Et gennemgående træk ved mit forskningsarbejde er, at det er interdisciplinært og kombinerer teologi med forskellige filosofiske tilgange (især fænomenologi, hermeneutik, religions-, sprog- og emotionsfilosofi) såvel som litteraturvidenskab, psykologi og psykopatologi. Undersøgelsen drejer sig om fascinerende, men også foruroligende eksistentielle spørgsmål, som især angår tro og tvivl, lidelsens og det ondes problem. Hvad er meningen med dette endelige liv, og hvad er det, der gælder og forbliver, selv om vi skal dø? Hvad vil det overhovedet sige at være et menneske, en person, et subjekt?

Hvordan er det muligt at tale om forholdet mellem det, der indgår i, og det, der overstiger menneskelig erfaring?

Det er vigtigt, i hvilken sammenhæng sådanne spørgsmål formuleres. I de senere år er f.eks. følelser kommet i fokus, især de såkaldte *self-conscious emotions* som skam og skyld, stolthed og ydmyghed, hvorigennem et menneske ser sig selv i forhold til andre. Det kæder jeg sammen med studier af trauma, erindring, glemsel og personlig identitet. Det, som ikke mindst interesserer mig heri, er grænser for menneskelig selvforståelse. Alt det viser noget om kompleksiteten i det at være menneske. Målet med min forskning er både en idéhistorisk belysning og en problemorienteret diskussion af forskellige forsøg på at give et svar.

En af de største udfordringer er at forstå klassiske tekster i deres fremmedhed og at frugtbar gøre indsigter herfra i aktuelle debatter i dialog med andre discipliner. For at give nogle eksempler: Jeg forsøger at læse Kierkegaards værk både på baggrund af luthersk-reformatorisk teologi og i lyset af f.eks. friheds- og synds-begrebets reception hos Heidegger og Ricœur, hvor der sker spændende forskydninger i fortolkningen af skyld, (in-)autenticitet og fejlbarlighed. Samtidig gælder det om at vise relevansen af Kierkegaards tænkning for aktuelle, f.eks. psyko(pato)logiske, problemstillinger: Hvilken rolle spiller fænomener som angst og fortvivlelse, samvittighed og selvbedrag i re-orienteringen efter eksistentielle kriser, hvor et menneske måske har mistet fornemmelsen for en fælles virkelighed? Og hvordan er det muligt at tale om autenticitet, når et menneske både er et frit væsen, der skal tage ansvar

for sine handlinger, og samtidig kan gøre sig selv ufrit?

En anden udfordring er at forbinde forskellige diskussionskontekster og fortolkningstraditioner. For eksempel: Hvordan kan vi forstå den bibelske tanke om menneskets gudbilledlighed i sammenhæng med billedforbuddet? Hvis et menneske er et billede på en usynlig gud, hvad viser sig så i dette billede? Til forskel fra malede eller metaforiske billeder er det, som *embodied mind*, et selvfortolkende billede. Et menneske lever i spændingen mellem det synlige og usynlige, i en verden sammen med andre. For at afklare billedets erkendelsesmæssige og etiske status inddrager jeg derfor ikke kun tegn- og billedteori, men også anerkendelsesteori. Materialet er ud over klassisk-teologiske tekster fra den jødiske og kristne tradition også selvportrætter af kunstnere såvel som skønlitteratur og film. Spørgsmål om menneskeværd diskuteres inden for rammerne af en „usynlighedens etik“.

En tredje udfordring er at reformulere teologiske emner i et både ikke- og inter-religiøst perspektiv. Derved skabes på én gang mulighed for en engageret redegørelse for og en (selv)kritisk diskussion af de ofte uudtalte grundoverbevisninger, som bærer (eller strider imod) et demokratisk samfund. Et studieår i det multireligiøse Jerusalem med ekskursioner inden for israelsk, palæstinensisk og ægyptisk territorium gav mig lærerige muligheder for at mødes ikke blot med kristne fra konfessioner, jeg ikke kendte hjemmefra (f.eks. koptisk, armensk og græsk-ortodoks), men også med mere eller mindre liberale, konservative, (ultra-)ortodokse eller ateistiske jøder, og for at

se, hvor forskelligt muslimer kan fortolke koranen. Anden religiøs eller ikke-religiøs praksis blev knyttet til ansigterne på nye venner og bekendte. Det var vigtigt for mig at opdage pluraliteten ikke blot mellem, men også inden for religionerne lige ved siden af en civilreligiøs sekularisme. Hvordan kan et samfund omgås med de faktiske og potentielle konflikter, som religionernes tvetydighed (deres humanitet og inhumanitet) rummer? Dette fører mig til det næste punkt.

2. Om teologiens faglighed

Det er i mine øjne afgørende, at *alle* religiøse grundoverbevisninger kan diskuteres kritisk i offentligheden og får et forum også på et akademisk niveau, hvor de kan belyses både indefra og udefra, i dialog med hinanden. En religion kan ikke få en hårdere selvkritik end igennem teologien, som sætter talen om Gud og mennesket på prøve, analyserer de underliggende forudsætninger og sagtens kan nå frem til det resultat, at visse religiøse strømninger og deres praktikker ikke kan forsvares. Hvis man vil bekæmpe fundamentalismen, skal man støtte teologi som fag på universitetet og sørge for, at alle større religioner i et samfund er repræsenterede *in academia*. Dette synspunkt har været overraskende for de fleste journalister, jeg talte med.

Mens fagpersonerne her på stedet nemt kan blive enige om, at behandlingen af religion må være religionskritisk, viste Studienævnets temadag om „Det teologiske projekt“, at vi er langt fra enige i, hvad dette projekt består i (se min artikel „Det teologiske projekt“ i: *Præsteforeningens Blad* 100/50 (December 2010), 1085-1095). Teologiens interne tværfag-

lighed rejser spørgsmålet, hvordan de filologisk-eksegetiske, historiske, systematisk-teologiske og filosofiske discipliner forholder sig til hinanden. Kemiker Bo Brummerstedt Iversen, tidligere EliteForsk-prismodtager, brugte en fin metafor på EliteForsk-konferencen på Ny Carlsberg Glyptotek den 7. februar 2013: Ligesom to farver inden for en regnbue ikke skal og ikke kan konkurrere med hinanden, sådan skal grundforskning og strategisk forskning heller ikke konkurrere med hinanden. Mon de forskellige teologiske fag også kunne spille sammen ligesom regnbuens forskellige farver?

Teologi kan som helhed tages som et hermeneutisk fag, som hjælper os til at forstå bibelske og teologihistoriske traditioner og deres betydning i dag. Religiøse og etiske spørgsmål har en normativ karakter, for så vidt de er spørgsmål om, hvorledes vi selv skal forholde os. Men det betyder ikke, at de discipliner, der reflekterer over normativitet som tema, uden videre er normative. Tværtimod skal de holde en analytisk afstand for at kunne diskutere alternative fortolkninger og handlingsmuligheder. Teologi, forstået som en (selv)kritisk refleksion over talen om Gud og mennesket, er en videnskab, der peger på grænserne for menneskelig rationalitet, dog netop ved at bruge fornuften så skarpt, det overhovedet er muligt.

3. Om planen med prisen

Prisen giver mig en kærkommen mulighed for at engagere mig endnu mere i en mangfoldighed af forskningseventyr, hvis udgang er ubestemt. Dels vil jeg vende tilbage til et par store projekter, jeg har måttet udskyde i årevis. Dels giver

prisen mig større frihed til at opbygge et nyt tværfagligt *Center for Modern Jewish Thought and Post-Holocaust Theology, Philosophy and Literature* i Danmark. Hvorfor et sådant center?

For det første rummer jødisk kultur et fascinerende tankeunivers, som fortjener at blive studeret for sin egen skyld. Dertil kommer, at vestlig civilisation ikke kan forstås uden den bibelske tradition og den jødiske arv, men alligevel hersker der en slags analfabetisme mht. disse kilder. Klezmermusik, Chagalls malerier eller Martin Bubers breve, for at nævne kun få eksempler, udtrykker menneskelig erfaring på tankevækkende, vidunderlige måder. Det er et privilegium at få lov til at beskæftige sig med jødisk filosofi og litteratur, f.eks. Primo Levi, Hannah Arendt, Emmanuel Levinas, Margarete Susman eller Paul Celan.

For det andet er der hårdt brug for mere oplysning om og eftertænkning af forviklingen mellem religion og politik, som også spiller stadig tydeligere ind i konflikterne i Mellemøsten. For nylig så jeg filmen *Kaddish for a Friend*, som handler om et fjendskab, der forvandler sig til et usædvanligt venskab mellem en ældre russisk-jødisk veteran fra Anden Verdenskrig og en 14-årig palæstinensisk flygtning, som begge to kommer til at bo i samme hus i Berlin. Svarene på tragedier som folkedrab og eksil kan ikke gives af én part alene. I en vis forstand le-

ver vi stadig med eftervirkningerne og konsekvenserne af Holocaust.

For det tredje føler jeg som tysker en personlig forpligtelse til at deltage i det store arbejde med at erindre det, der skete dengang, og at være med til at forhindre, at noget lignede kan ske igen. Jeg er taknemmelig for, at jeg kom i kontakt og blev venner med personligheder som Hilde Domin og aforistikeren Elazar Ben-nyoët, som på lykkelig vis forener poesi og kritisk tænkning. Elazars plejefar døde i Auschwitz, hans mor og søster flygtede med ham fra Østrig til Tel Aviv, hvor han voksede op. I en periode levede han i samme hus som Wittgensteins ven Paul Engelmann. I 1960'ere begyndte han på at grundlægge den såkaldte *Bibliographia Judaica*, som registrerer data om alle jødisk-tyske forfatters liv og værker fra 1750-1950. Han viste mig f.eks. breve, han fik af Nelly Sachs, Marie Luise Kaschnitz og Theodor Adorno. Selvom hans eget værk kun er kendt af insidere, er han en nøgleperson. Hvis det lykkes mig at opbygge det planlagte forskningscenter, vil Elazar donere sit privatbibliotek til Københavns Universitet. Nogle af bøgerne er signerede, andre blev reddet som det eneste, Holocaust-overlevende kunne tage med sig. Dette er en uvurderlig skat, der taler om menneskeskæbner, som ellers alt for let vil blive glemt.

Koranen på Teologi – Koranen i teologien

Af professor (mso), ph.d. Thomas Hoffmann

Koranen på Teologi

Hvad i himlens navn laver Koranen på Teologi? Det er et spørgsmål, som man kunne forvente ikke alene ville blive rettet til under tegnede, men også til Det Teologiske Fakultet og dets stab på baggrund af min kaldelse som professor mso (med særlig område) i koranstudier ved Afdeling for Bibelsk Eksegese. Nu vil læseren formodentlig også have bemærket, at mit åbningsspørgsmål ikke er et helt uskyldigt spørgsmål. Med det, „himmelvendte“ kraftudtryk har jeg markeret, at det også rummer et element af anfægtelse – en anfægtelse som vil kunne findes hos nogle kristne og muslimer, men givetvis også blandt folk med en teologisk eller humanistisk faglighed. Jeg skal naturligvis ikke svare på fakultetets og mine nye kollegers vegne, men jeg vil gerne her give nogle bud på, hvorfor og hvordan koranstudier alligevel kan give mening på Teologi.

For det første er det vel efterhånden klart for alle, at de klassiske sekularise-

ringstaser er blevet voldsomt udfordrede. At religion svinder i magt og relevans og at det areligiøse er i tiltagende er en sandhed med modikationer, en sandhed der blandt andet er blevet betegnet som det post-sekulære samfund – i betydning sekularitet på nye præmisser fremfor de gamle. For det andet tilsiger verdens demografiske tilstand, at religion – især kristendom og islam som de to sværvægtene – er globaliseringens *sine qua non*. Helt specifikt er det udslagsgivende, at Europa og Danmark inden for de sidste halvtreds år har fået muslimer som en signifikant ny befolkningsgruppe, et nyt trossamfund. Som trods dets store interne forskelligheder har det træk til fælles, at Koranen har status som helligskriftet par excellence – om end andre tekstsamlinger og genrer, især *hadith*, i praksis er vigtige. Koranen har ganske vist huseret i Europas religiøse hukommelse siden den tidlige middelalder, men det er først nu, at dens aktive „borgerskab“ som europæisk helligskrift for alvor synes sat i værk.

Her ankommer vi til en tredje begrundelse, for Koranen er et helligskrift som er dybt og eksplicit engageret i kristendom og jødedom – et engagement som svinger fra anprisning til afvisning, fra

venskab til fjendskab. Dette engagement har tillige klare kirkehistoriske interesser: Koranen og islam er udsprunget af og stod i et vekselvirkende forhold til forskellige kristne og jødiske miljøer på den arabiske halvø. På en lidt indirekte måde kan det faktisk også sige os noget om de kristendomsopfattelser, som Arabien husede.

Islam og muslimer har længe været en del af det moderne universitets forskningsfelter, og Koranen og dets relaterede tekster har udgjort et klassisk felt, om end et forholdsvis eksklusivt sådant. Inden for religionsvidenskab og arabiskstudier bliver Koranen naturligvis studeret, men dér har man i sagens natur også mange andre interesser og forpligtelser. Ligesom der også har været en tendens til at betragte ikke-muslimske fortolkninger af teksten som en noget nær *dubios akademisk intervention*. I sin mest vulgariserede form oversættes det forbehold til, at man ikke kan eller skal studere Koranen, men snarere studere muslimernes brug af Koranen. Det er dog en halv sandhed, der undervurderer teksternes status som ting i verden. Mohammed Arkoun (1928-2010), en af Frankrigs mest anerkendte islamtænkere, kritiserede da også sine samtidige ikke-muslimske kolleger for at udvise „falsk høflighed“ over for muslimske kolleger ved ikke at vove sig ud i eksegese, men blot „fedtspille“ på receptionshistorien og det historisk-kritiske. Her gør man nemlig regning uden vært, for selv en nok så neutral historisk-kritisk læsning af Koranen er reelt en *intervention* og et engagement. Det leder mig til min fjerde begrundelse for Koranens ankomst til Teologi.

Jeg vil nemlig vove at påstå, at Teologi

udgør det sted på universitetet, hvor en helligtekst mest radikalt bliver forstået som en genstand i sin egen ret og med en særlig autoritet, der følgelig har en særlig virkningshistorie *på* og *med* sine læsere. Intet andet sted læses en bestemt tekstsamling så mikro- og makroskopisk, med en så intens mobilisering af forskelligartede humanistiske og samfundsvidenskabelige, ja sågar naturvidenskabelige, fagligheder. Og ganske få steder med en så dedikeret indsats for aktualisering og *aggiornamento*. At kristendom og jødedom undertiden kaldes for skriftreligioner er i det lys en velvalgt betegnelse. For en beslægtet skriftreligion som islam er Teologis – og i særdeleshed Eksegese – koncentreret tilgang og de stærke og sofistikerede forskningstraditioner, der knytter sig hertil, attraktivt for en forsker som undertegnede. For „min“ teksts relation til det bibelske tekstunivers overhovedet kan beskrives med filosofen Ludwig Wittgensteins begreb om *familielighed*. Læg også hertil, at mange koranforskere værdsætter bibelvidenskaberne som én af de mest frugtbare og differentierede fagligheder at høste metodisk og teoretisk inspiration fra.

Familielighederne (og de *familiestridigheder* der også følger med) indvarsler en femte begrundelse, som viser sig i horisonten på dét gammelkendte felt, nogle kalder det abrahamiske, andre det mono-teistiske og andre igen det messianske, altså det særlige valgslægtskab eller den affinitet, som GT, NT og Koranen alt andet lige er henvist til. I en tid, hvor tværvideenskabelighed udgør et nyt videnskabeligt vækstpotentiale, synes netop disse familieligheder og valgslægtskaber at udgøre et noget nær indlysende felt at

dyrke. Her har ikke mindst hellenismestudierne og Peter Browns ideer om senantikken vist sig som et frugtbart krydsfelt.

Endelig et lille apologetisk efterspil. For den teolog, der eventuelt kunne finde på at tænke, at koranstudier på et teologisk fakultet er en malign nyskabelse, *bid'â* som det hedder i islamisk dogmatik, vil jeg henvise til den præcedens, som betydningsfulde nordiske forskere med teologisk baggrund har gjort inden for islam- og koranforskningen. I Danmark især Frants Buhl og Johannes Pedersen, i Sverige en Tor Andræ og Geo Widengren, i Norge en Harris Birkeland og i Finland en Heikki Räässänen – forskere hvis arbejder her og der er forældede, men hvis lærdom og intelligens må kalde på højagtelse.

Med andre ord: disciplinær xenofobi og nulsumsspil yder hverken universitet eller de enkelte discipliner retfærdighed. Nedenfor vil jeg udfolde nogle flere eksempler på Koranens præcedens i teologien. Andre begrundelser kunne fødes ud her, men det tillader pladsen ikke.

Koranen i teologien

Vi tør formode, at de kristne i Mellemøsten, på den arabiske halvø og det afrikanske Aksum har undret sig og tænkt over de budskaber og den flok mennesker, som i første halvdel af det 7. århundrede begyndte at gøre sig gældende i senantikens religiøse og politiske landskab under navne som arabere, ismaelitter, saracener og hagarener. Ligesom jøderne og de persiske zarathustrianere formodentlig også gjorde det. De tidligste spor er afsat i den koraniske tekst, som netop er dybt optaget af især jøde-

og kristendom, men det er selvsagt spor, som er stærkt farvet og filtreret af Muhammads og hans trosfællers synsvinkel. Men allerede i 634, to år efter Muhammads død, støder vi på kommenterende ikke-muslimske kilder. Med arabernes spredning og erobringer af verden begynder de ikke-muslimske kilder om „islam“ at dukke op. Robert Hoyland, professor i islamisk historie ved Oxford, har samlet en lang række tidlige kilder i *Seeing Islam as Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam* (The Darwin Press 1997). Langt fra alle disse kilder er teologiske i en strikt refleksiv forstand, men udfolder sig i genrer som apokalypser og visioner, martyriologier, krønikker, apologier og disputationer. Få befatter sig dog direkte med Koranen, men snarere med, hvad disse arabere tror på og fortæller om. For kirkehistorikeren er mange af disse kilder velkendt materiale, men det islamiske perspektiv er underbelyst.

Fra middelalderen og frem til sidste fjerdedel af det 18. århundrede vokser mere og mere systematiske teologiske refleksioner frem i den latinsksprogede verden, først og fremmest af dogmatisk karakter men med momenter af neutral og ligefrem sympatisk indstillede observationer, ofte foranlediget af de filologiske indsatser, der krævedes ved oversættelse af Koranen til latin (jf. Thomas Burmans *Reading the Qur'an in Latin Christendom 1140-1560*, University of Pennsylvania Press 2004). Koranen er i denne periode en slags hæretisk bibel, som rettelig bør fordømmes, men som også – med den rette eksegese – kan aflukkes en kristen/kristologisk sandhedskerne, som

overlapper med Evangeliets, dét som Nicolaus Cusanus (1401-1464) kaldte for *concordantia*.

Efter denne lange periode begynder teologien (den protestantiske) under indflydelse af sin historisk-kritiske *bootstrapping* at lægge afstand til sine polemiske og dogmatiske engagementer. Johann Phillip Gablers (1763-1826) indflydelsesrige skelnen mellem en bibelsk og dogmatisk teologi, hvor førstnævnte skulle være rent historievidenskabelig, kom også til at præge teologernes læsning af Koranen, således at Koranen i stadig højere grad blev læst som en genuin islamisk tekst på dertil hørende religionshistoriske præmisser. I denne periode ser vi flere og flere arabiskkyndige teologer, igen overvejende fra protestantisk hold.

Fra den sidste fjerdedel af det 19. århundrede begynder teologien at dreje sig i en mere traditionshistorisk retning i forhold til Koranen, hvor især Muhammads lån og inspiration fra kristne kilder og retninger kommer i fokus. Gammeltestamentleren Julius Wellhausen (1844-1918) går imod det fremherskende jødiske paradigme i orientalistkredse ved at argumentere for en grundlæggende kristen inspiration i sin *Reste arabischen Heidentums* (1887). Wellhausen skrev, at nok havde jødedommen leveret melet, men Koranens surdej stammede fra kristendommen. Forskningen syntes i denne periode at være spændt ud i et ontologisk tovtrækkeri, om Koranen var mest jødisk eller kristen, hvilken religion islam mest

var „afhængig“ af samt hvilken religion islam havde mest misforstået. Tovtrækkeriet og de paternalistiske momenter til trods kom der megen god forskning ud af dette.

I tiårene op til første verdenskrig bliver teologien mere missional i forhold til islam, men efter anden verdenskrig og især efter det andet vaterkanerconcil begynder teologerne – også katolske og anglikanske – igen at producere solide værker, især inden for den koraniske kristologi. Her kunne teologer som Claus Schedl, Heikki Räisänen, Hans Zirker og Kenneth Bragg nævnes. Selvsagt producerer islamologer og arabister (hvoraf en ikke ringe del har stærke teologifaglige rødder) også vigtige monografier og artikler om Koranen i samme perioder. Med andre ord: kombinationen af Teologi og Koran er nok en forholdsvis sjælden trækfugl, men den trækker mod nord og vest i disse år.

Og mig selv, sagde hunden

Som tidligere forskningsadjunkt ved *Center for Islamisk Europæisk Tænkning* kender jeg allerede Det Teologiske Fakultet, men min nye rolle kræver anderledes indsats, forsknings- og undervisningsmæssigt. I første omgang skal den berømte finger stikkes i jorden, men sideløbende vil jeg udvikle mine spæde ideer om en centerdannelse, der foreløbig bærer arbejdstitlen *The Qur'anic Studies Project*. Jeg inviterer hermed alle til at komme med såvel store som små ideer.

Et autonomt afrikansk subjekt?

Af adjunkt, ph.d., André Sonnichsen

Det er velkendt, at den afrikanske anti-kolonialisme, som kulminerede i de første tyve år efter anden verdenskrig, står i gæld til koloniherrn. Selvom der altid havde været et utal af modstandsformer imod imperiet, helt tilbage fra de første spæde interaktioner, skulle der gå flere hundrede år, hvor imperiet effektivt nedkæmpede forskellige modstandsformer, før koloniherrn omsider kunne bruge modstanden til noget. Den nye internationale kontekst var afgørende: verdensordenen under opbygning efter anden verdenskrig skulle hvile på folkesuveræniteten og uafhængige nationalstater, og her var koloniale besiddelser blevet en politisk belastning for de europæiske kolonimagter. Den afrikanske nationalisme havde fundet sin tid. De forandringsvindende, som den britiske udenrigsminister Harold MacMillan beskrev som et afrikansk uafhængighedsimperativ i sin berømte „Winds of Change“-tale i 1960 til det kridhvide sydafrikanske folketing, blæste i sandhed mest fra nord til syd, og ikke

omvendt. Det var kun et spørgsmål om tid, før det kun var hvide „settler communities“, som ønskede permanent hvidt herredømme i de tidligere kolonier, især i Rhodesia og Sydafrika, der fortsatte kampen mod de nationale frihedsbevægelser.

På begge sider af koldkrigens ideologiske polarisering: Selv de afrikanske ledere, der ligesom Tanzanias Julius Nyerere og Ghanas Kwame Nkrumah med Trotskij's tanker om „uneven and combined development“ hævdede, at kampen imod imperiet dybest set var en anti-kapitalistisk kamp funderet i panafrikansk og international solidaritet, lod sig danne af nationalismens primat. På samme måde hvilede Vestens intellektuelle legitimering af en *national* ramme for subjektets selvstændige udfoldelse i høj grad på den „ortodokse konsensus“ i anglo-amerikansk sociologi, hvori den parsonianske funktionalisme (opkaldt efter T. Parsons) dannede kerne: herefter blev den indlysende genstand for amerikanske moderniseringsteorier *et nationalt samfund*, set som en sammenhængende og naturlig enhed.

Med andre ord, på tærskelen til afrikansk frihed var den nationale ramme for uafhængigheden så kraftig og så selvføl-

gelig, at den dybe ironi, der lå i at duplikere kolonialismens grænser blev overset. Hvor meget mere bizart kunne det blive? Sammenlægningen af en afrikansk „nation“ (et angiveligt autentisk politisk fællesskab) med et af kolonimagten defineret territorium (hvis grænsedragninger, som alle vidste, handlede om europæisk begær og ikke afrikansk realitet) blev til skabelonen for den afrikanske nationalstat på et befriet kontinent. Her blev det *de facto* hævdet, at kolonien var et af historien velsignet køretøj for den kollektive befrielse og selv-realisering af det afrikanske subjekt, hvorfor den institutionelle infrastruktur, der til dato havde været møntet udelukkende på at fratage frihed, nu kunne bruges til endelig at realisere friheden. I det emancipatoriske øjeblik var det endelige nederlag fuldbyrdet.

Sådan er problemet forstået: de anti-koloniale subjekter havde helt købt senkolonialismens nationalistiske verdenssyn, de var selv nationalistiske børn af den, skabt og tilladt af den. Forbindelsen mellem de middelklasse-intellektuelle, der førte an i den afrikanske nationalisme, og koloniherrns uddannelsessystemer (herunder missionsskolerne) er vel-etableret. Vestens opfattelse af sit eget menneskesyn og sine egne frihedsidealer kunne vel ikke udtrykkes mere smukt og uimodståeligt end i frihedssikonet og Sydafrikas første demokratiske præsident Nelson Mandelas berømte ord til den hvide dommer i retssalen den 20. april 1964: „During my lifetime I have dedicated myself to this struggle of the African people. I have fought against White domination, I have fought against Black domination. I have cherished the ideal of a democratic and free society in which all

persons live together in harmony and with equal opportunities. It is an ideal which I hope to live for and achieve. But if needs be, it is an ideal for which I am prepared to die“. Har vi ikke her den stemme, hvormed alle anti-koloniale, nationalistiske talte?

Kan vi i samtidens neo-liberale kontekst tolerere den tanke? Nemlig, at det politiske subjekt ikke er en allerede konstitueret, selvskabt autokton? At det ikke allerede er skabt som et retfærdighedshungrende og rettighedsbegærende væsen? At det ikke er som resultat af en pinefuld erkendelsessti (trin for trin, jo mere graverende, jo mere oplysende: afvisningen, fremmedgørelsen, ydmygelsen, volden), at subjektet opnår en „korrekt“ politisk bevidsthed, og dér, med denne privilegerede indsigt i et råddent og menneskefjendsk kolonialsystem, erkender sig selv som et frit subjekt, og således endelig står ved sig selv som bærer af en universel rationalitet? Men i stedet, at kampen imod undertrykkelsen finder sit ordforråd og sin subjektivitet det samme arnested, som undertrykkelsen gør det? At „det frie subjekt“ er en kolonial skabning, en spejling af Vestens egen fornemste vision? At den anti-koloniale drøm om frigørelsen af „the New Man“ (S. Pillay) i virkeligheden er en hel og aldeles hengivelse og indskrivning i koloniherrns tankegods? At friheden ikke er et absolut territorium, der kan opnås i en konkret institutionel orden, men i stedet en fejlbehæftet fantasi herom?

Udviklingspolitisk påtrængenhed

Måske er den historiske afstand til disse afgørende begivenheder stor nok til, at vi nu kan se nogle af de ironiske linjer. Men

hvad med samtidens vestlige engagement i Afrika? Her er der meget, der taler for, at vi igen er på samme epistemologiske bane, hvor vi atter konstruerer et objekt, som vi sidenhen kaster os ud i implementeringspolitikken for at befri. Professor på Århus Universitet Georg Sørensen har for nylig diagnosticeret dele af denne vestlige befrielsestrang, kraftigt tiltagende i perioden efter den kolde krig, hvor Vesten har opnået global ideologisk dominans. Groft sagt er argumentet, at vores uimodsagte (*Taliban* og lign. desuagtet) tillid til vor egen verdensopfattelse har ladet os føre en „politics of imposition“ („påtrængenhedens politik“), hvori vores sikkerheds- (intervention m.m.) og udviklingspolitik (god regeringsførelse, civilsamsfundsstyrkelse, empowerment) sammentænkes som lige nyttige redskaber til at reproducere markedsdemokratier i verdens postkolonier. På denne måde kan Sørensens bidrag til at introducere tvivl på et område, der er helt centralt for denne praksis, nemlig den såkaldte ret-tighedsbaserede tilgang til udvikling der, i lighed med en lang række vestlige lande og NGO'er, også bruges af Danida. Den hviler, ikke overraskende, på den samme emancipatoriske fortælling og den samme ontologiske forpligtigelse til det autonome, rationalistiske individ, som de afrikanske nationalismer selv gjorde det: nemlig, allerede konstituerede demokrater, med for os transparente identiteter og interesser, skal hjælpes til at fjerne antidemokratiske blokeringer, så deres daglige liv, kendetegnet ved elendighed og manglende frihed, kan blomstre i et frit civilsamsfund under en godartet retsstat.

Vi ved for meget, vi ved, at vi ved det, vi læser hele verden med den samme on-

tologi-brille, hvor vi genser, sted for sted, verdens velkendte og statiske beskaffenhed, vi genser den under den fremmedgørende overflade, der ved første øjekast møder os, denne overflade, hvirvlende tumult af kryptiske tegn, skræmmende lyde, fjerne blikke, hvori afstanden vokser og vokser og vokser. Men vi insisterer på nærheden, insisterer på identiteten og på ikke at lade os forvirre af, at der er andre måder at se tingene på end vores egen.

Altid noget nyt fra Afrika?

Det er en typisk vane, at man i populære værker om Afrika citerer den romerske historiker Plinius den Ældre for at have sagt „Ex Africa semper aliquid novi“ („Fra Afrika kommer altid noget nyt“). Om end Plinius efter sit toårige ophold i den romerske provins *Africa* (ca. nutidens Tunesien) efter sigende var relativt imponeret over nordafrikansk landbrug og visse byggeteknikker, kan vi i samtiden undskyldes for en vis skuffelse. Hvornår har vi sidst set noget afgørende nyt fra Afrika? Hvad ville være opsigtsvækkende nyt? Nyt ville være en selvstændig afrikansk stemme, der i besiddelse af sig selv og egne ressourcer kunne begynde at tale frit, at handle kraftigt og at skabe sin egen verden. Ikke flere europæiske ekkoer, ingen mekanisk genbrug af vestens udviklingsvokabularium, ikke flere miniudgaver af os selv, men en ny stemme, der kan sige os imod, der kan afvise vores vidtstrakte dominans og anfægte de indblandingsformer, som vi til stadighed iværksætter, hele denne monstroser udviklingsarkitektur med dens pengestrømme og båse og kategoriseringer og rullende 5-årsplaner og gennemsy-

rende normalitetsforestillinger, få det hele til at stoppe, så Afrika med egne øjne kan se på det med strakt arm, som en genstand, granske og vurdere den og, hvis det er, blot sige nej. Det ville være nyt! Inkluder også heri en afvisning af de diktatorer, der, á la Zimbabwes Robert Mugabe, i en offentlig kamprus hævder at bekæmpe alt vestlig indblanding, uden med samme iver at fjerne det figenblad, som vesten skænkede i første ombæring. Det ville være nyt!

Så kunne vi måske begynde, med en forfatter som Achille Mbembe, at glæde os over muligheden for fremkomsten af et „autonomt afrikanske subjekt“. Chancerne herfor bør jo ellers vurderes ret højt: det er *kun* Afrika, der har været skueplads for alle tre historiske katastrofer, nemlig slaveriet, kolonialismen og

apartheid. Jo, jo, alle gennemført med aktiv bistand til europæerne fra afrikanske håndlangere, ligesom afrikanske autokrater har fortsat i samme rolle lige siden, men ikke desto mindre, alle tre afrikanske traumer, hvis ophav er uomtvisteligt.

Mon ikke der her er livserfaring nok til at kunne tale med en enestående stemme, til at have noget enestående på hjertet som den altdominerende vestlige model for „demokrati-og-udvikling“ med dens smalle universalontologi aldrig nogen sinde ville kunne artikulere? Her gælder min efterspørgsel jo ikke en autentisk stemme forstået som funderet i en særlig afrikansk ontologi (hvem ville det mon være?), men snarere en stemme, der udspringer af det enestående i en specifik historisk-politisk erfaring. Så ville det være vores tur til at lytte.

„Jeg tager hende med til historien“ Noget om *Regines gåde*

Af lektor, lic.theol. Joakim Garff

En sensommeraften i 1996 befandt jeg mig i den lille lollandske by Søllested, hvor jeg havde holdt foredrag om Kierkegaard for højskolens elever og de interesserede i lokalområdet. Ved det efterfølgende kaffebord blev jeg anbragt over for et velbevaret, ældre ægtepar, hun med en sirligt arrangeret frisur, der indrammede et par livfulde øjne, han stilfærdigt smilende og ulasteligt iført butterfly og en dybblå, ny-preset blaser med blanke messingknapper. Kvinden viste sig at være et barnebarn af Regines storesøster Cornelia og fremsatte uden videre varsel et tilbud, der fik mig til at forstumme og mærke en slags ildtunger ved tindingerne: Hvis det kunne have min interesse, var jeg mere end velkommen til at læse de mere end hundrede breve, som Regine havde vekslet med Cornelia under sit ophold i Dansk Vestindien, hvor hendes mand havde beklædt stillingen som guvernør i en fem-årig periode. Om jeg var interesseret?

Den verden, som Regine trak med sig ind på mit skrivebord, var i flere henseender fremmedartet, måske ikke mindst geografisk. Dansk Vestindien var for mig et *terra incognita*, et ukendt land, som jeg betrådte med eventyrerens uforbederlige nysgerrighed, men absolut også med den periodiske svimmelhed, som fornemmelsen af tabt orientering og gængende grund under fødderne kan afstedkomme.

Stillet over for et så righoldigt materiale nødsages man naturligvis til at være selektiv, hvad jeg føler mig overbevist om, at Regine ville have bifaldet. Ikke alt i et brev kan være lige interessant, og jeg har ladet det i mine øjne mindre vedkommende ligge. Efter bedste evne har jeg forsøgt at *repræsentere* Regine og bestræbt mig på at finde og fremstille så mange sider af hendes væsen som muligt, så hun ikke bare – nok engang – blev en dekorativ porcelænsfigur uden noget indeni, men den kvinde af kød og blod og meninger og begæring, som hun var i virkeligheden. Jeg er mig fuldt bevidst, at det er mig, der i adskillige sammenhænge fungerer som scenograf, og som fra tid til anden har anbragt kulisserne, så Regine

kan agere og begribes på en meningsgivende baggrund, men en sufflør, der tilhviskede hende alternative replikker, har jeg ikke været. Jeg har med andre ord aldrig digtet hen over kendsgerningerne, endsige imod dem, men respekteret, at det foreliggende materiale nu engang var, som det var, at det talte, når det talte, men også tav, når det tav.

Hovedpersonen i *Regines gåde* er lige så meget den pige, der et års tid var forlovet med Søren Kierkegaard, som det er den kvinde, der i mere end en menneskealder var gift med Johan Frederik Schlegel. Det trekantsdrama, som bogen udfolder, skyldes en uudgrundelig tiltrækning mellem de fordums forlovede, der efter deres brud tirsdag den 12. oktober 1841 vedblivende mødes påfaldende regelmæssigt inde i kirkernes kølige halvmørke, ude i de københavnske gader eller langs de høje, maleriske volde. Hvad der *kunne* have været et afsluttet kapitel, blev således begyndelsen på deres *anden* historie. Møderne er altid ordløse, men måske netop derfor enestående intense og nøje afstemt efter et erotisk register, som de to mennesker gennemspiller i de sitrende sekunder, de har til disposition, når de passerer hinanden. Der er tale om en slags utroskabens troskyldighed, som udfolder sig efter faste regler, periodevis på grænsen til det rituelle. Kierkegaard skildrer møderne med en detaljeringsgrad, der nærmer sig det smertelige, han fastholder tidspunkter, afstande, variationer i ruten, vindretning, vejrlig i det hele taget. Det er, som om han vil sikre sig, at møderne til enhver tid kunne gentages, så de to tavse skikkelser i al evighed skulle

kunne komme langsomt og lydøst gående mod hinanden – og så forsvinde i hver sin retning uden at se sig tilbage.

Lørdag den 17. marts 1855 brydes 14 års tavshed. Den ydre anledning er, at Regines ægtefælle var blevet udnævnt til guvernør over Dansk Vestindien, altså de tre små øer Sankt Thomas, Sankt Jan og Sankt Croix, der var i dansk besiddelse frem til 1917. På selve afrejsedagen forlader Regine skyndsomst sin lejlighed i Nybrogade og går ud i byen i håbet om at møde sin gamle kærlighed. Og som var det Styrelsens sidste generøse gestus over for de to mennesker, hvis livshistorier blev så ubændigt forbundne, varer det ikke længe, før hun får øje på den velkendte skikkelse med den bredskyggede hat. Idet hun passerer ham, siger hun med den stilleste stemme: „Gud velsigne dig – gid det maa gaa dig godt!“

Den lørdag i en tilfældig københavnsk gade blev der et øjeblik vendt op og ned på alting: Med sin velsignelse fik Regine den mand, der ellers ikke manglede ord, til at forstumme fuldstændigt og stå med hatten i hånden i en mere eller mindre symbolsk positur. Det var kvinden, som opsøgte manden, ikke-teologen, der velsignede teologen. Hvad mestertænkeren Kierkegaard har tænkt i velsignelsens sekund, ved ingen, måske har han rent undtagelsesvis slet ingenting tænkt og bare ladet sig velsigne af kvinden i sit liv. Nogle timer senere begyndte Regine at lægge byen bag sig for at drage vestpå igennem et dybfrossent Danmark.

Regines gåde skildrer det dobbeltliv, Regine førte som Kierkegaards forlovede og Schlegels hustru, men følger og udfolder

tillige det dobbelte liv, hun levede i henholdsvis København og Christiansted, hovedstaden på Sankt Croix, hvor hun og Frits, deres plejedatter Thilly og familiens tjenestepige Josephine opholdt sig fra 1855 til 1860. Den vestindiske virkelighed bliver et kulturchok for Regine, der skal optræde i rollen som koloniernes førstedame og reelt rangerer lige under Danmarks dronning med de materielle velsignelser og selskabelige forbandelser, det nu engang indebærer. Øernes blodige forhistorie, slavehandel, pirateri, korrupsion, giftmord, dødelige sygdomme som gul feber og kolera, sukkerproduktionens op- og nedgangstider, den eksotiske natur og koloniens problematiske status efter slavernes frigørelse i 1848, alt dette meget og adskilligt mere lader jeg indgå i en dynamisk vekselvirkning med tilbageblik på Regines kærlighedsforhold til Kierkegaard, der de første seks-syv måneder af Schlegels eksil gennemførte sin såkaldte kirkekamp: Med sylespids ironi og uforbeholden sarkasme udstillede han de kjoleklædte mænd som borgerlige bekvemmelighedsteologer, der interesserede sig mere for idylliske præstegårde, uforpligtende puttenuttekrystendom og lukrative avancementer end for radikaliteten i Jesu forkyndelse. Præsterne kaldte han for kannibaler, løgnere, abekatte og andet respektløst, kirken omtalte han som et skrammel, der snarest muligt burde lukkes eller nedrives, dåben var en sjat vand, konfirmationen en pinagtig farce og brylluppet en lummer erotisk forestilling.

Kierkegaards enmandsrevolution havde betydelige omkostninger, økonomisk såvel som fysisk. I begyndelsen af oktober 1855 måtte han lade sig indlægge på

Frederiks Hospital i Bredgade, hvor han døde den 11. november samme år. Af en testamentarisk bestemmelse fremgik det, at han havde indsat Regine som sin universalarving, idet han anså en forlovelse for at være „lige saa forpligtende som et Ægteskab“, hvorfor hans „Efterladenskab“ skulle tilfalde Regine „aldeles som havde jeg været viet til hende“. Kierkegaards storebror, Peter Christian, tilkom derfor den tvivlsomme ære at meddele guvernøren på Sankt Croix, at han var gift med en bigamist!

Nogle måneder senere ankom to pakker til guvernørboligen i Christiansted indeholdende Kierkegaards kærestebreve og et skønsomt udvalg af hans dagbøger med forbindelse til forlovelsestiden og hans vedvarende passion for Regine samt endelig de åbenhjertige breve, som han havde skrevet om Regine og sendt til Emil Boesen under sit første ophold i Berlin. Dette materiale, der, bortset fra kærestebrevene, har været ukendt for Regine, har givet hende rig lejlighed til at genopfriske den gamle kærlighedshistorie – og til at genlæse sine egne breve til Kierkegaard. „Dem har jeg dog heldigvis brændt“, betroede hun mange år senere bibliotekaren Raphael Meyer, der sikkert som flere andre siden har følt, at det ord „heldigvis“ var ilde anbragt.

Regines gåde handler ikke blot om to mennesker, som af intellektuelle, kunstneriske og psykologiske grunde gik fejl af hinanden, men bliver takket være den mandlige hovedrolleindehaver til et stort stilet drama mellem ekstremerne i vesterlandsk åndshistorie: umiddelbarhed og refleksion, begær og beherskelse, nærvær og fravær. „Gud har givet mig Kraft til at

kunne eksistere som en Gaade“, bemærker Kierkegaard i sin dagbog fra 1849 og får dermed tilkendegivet, at gåder ikke bare er til for at blive gættet, men i visse tilfælde skal forblive gåder og netop henter deres „Kraft“ fra denne vedblivende u-gættelighed. *Regines gåde* hedder bogen blandt andet, fordi dens kvindelige hovedperson angiveligt ikke kommer til nogen endegyldig forståelse af den „Kraft“, der udgik fra hendes ungdomskærlighed, men tværtimod med tiden drages mere og mere i dens retning. Og det er mere arten og omfanget af denne dragning end gådens løsning, der har ligget mig på sinde, ikke den definitive diagnose, men snarere de symptomer på en langvarig amourøs feber, der prægede forholdet.

Lader man blikket glide hen over de otte år, som Regine overlevede Frits, der døde den 8. juni 1896, virker det næsten, som om hun havde længtes efter at bryde den tavshed, som deres ægteskab anstændigvis havde pålagt hende. Længe fik hun da heller ikke lov til at være alene med sin historie. Sideløbende med kondolencebrevene fulgte ligefrem forespørgsler om at måtte tale med den sortklædte enke om hendes ungdoms gådefulde kærlighed. Den beredvillighed, hvormed hun åbnede sin dør for dem, der ville høre hende fortælle om Kierkegaard, kan man enten tolke som udtryk for en alderstegen narcissisme eller som vedvarende optagethed af at forstå, hvorfor lidenskab i den platoniske kærlighed kan være lige så intens som i den fuldbyrdede erotik, ja, at en platonisk kærlighed i visse tilfælde kan være både langt stærkere og betydeligt dybere end den erotiske.

Regine synes ikke at have haft vanskeligt ved at være *både* Schlegels hustru og Kierkegaards forlovede – og blev angiveligt mere og mere det sidste, efterhånden som årene gik. „Regine glemte aldrig sin første Ungdoms store Oplevelse“, skriver bibliotekaren Julius Clausen, der bevarede kontakten til Regine, da hun som enke flyttede ud til Alhamravej på Frederiksberg. Med en egen nøgternhed, der nærmest siger det hele, bemærker Clausen: „Jeg besøgte hende ofte der, – og nu talte hun ikke mere om Schlegel, men kun om Kierkegaard“.

Fredag den 18. marts 1904 døde den lille enke med det snehvide hår. Hun sov ind i sit hjem 82 år gammel. Ifølge Frederiksberg Sogns begravelsesprotokol var dødsårsagen influenza. Hun blev begravet på Assistens Kirkegård ved siden af sin ægtefælle. Som der i virkelighedens travle verden sjældent var særligt langt fra Regine til Søren, således blev også afstanden mellem de to i dødens tyste have meget overkommelig, rundt regnet halvtreds meter, vistnok endnu mindre. Og som gamle fru Schlegel efter at have stået ved gemalens gravsten formentlig lige så stille har fundet hen til det kierkegaardske gravsted, således knytter de besøgende, der nu om stunder nysgerrigt vandrer ad de små stier mellem gravene, atter Søren og Regine sammen og bidrager derved til at lade dem indgå i rækken af ulykkeligt elskende par, der for altid hører sammen, fordi de aldrig fik hinanden i timeligheden, men tålmodigt måtte vente til engang i evigheden. For som Søren i sin tid havde sagt: „Seer du, Regine, i Evigheden tages ikke til Ægte; der vil baade Schlegel og jeg være glade ved at være sammen med Dig“.

Det kan ligne et underligt forvarsel om dette himmelske bigami, at samme Søren i et af brevene fra forlovelsestiden omtalte sin tilkommende i flertalsformen „vor Regine“ – vidste han mon allerede dengang, at Regine aldrig kun skulle tilhøre ham, men altid flere, mange, alle? Da han i 1849 forsøgte sig med et brev til ægteparret Schlegel, anvendte han igen udtrykket „vor Regine“ og satte det i citationstegn for at vise, at han nu citerede sig selv:

Den Elskede var hun. Min Tilværelse skal accentuere ubetinget hendes Liv, min Forfatter-Virksomhed ogsaa kunne betragtes som et Monument til hendes Ære og Priis. Jeg tager hende

med til Historien. Og jeg der tungsin-digt havde kun eet Ønske at fortrylle hende: *der* er det mig ikke negtet; der gaaer jeg ved hendes Side; som en Cerimoniemester fører jeg hende i Triumph og siger: behager at gjøre lidt Plads for hende, for „vor egen kjære, lille Regine.“

Så gør da plads for lille Regine! For selv om hun ifølge Frits ikke var større, end at hun kunne løbe tørskoet rundt mellem regndråberne, så fyldte hun rigtig meget. Ligesom hendes gåde, Regines gåde, der ikke er lettere at løse end alle de andre gåder, hvormed kærligheden til enhver tid driller og velsigner dem, som elsker for alvor.

The Oxford Handbook of Kierkegaard

Af professor, PhD., D. George Pattison

Invitationen til at redigere *Oxford Handbook of Kierkegaard* fik jeg, mens jeg arbejdede et par dage på Søren Kierkegaard Centret (SKC) i København. Min første

diskussion var med Niels Jørgen Cappelørn, og jeg vil gerne begynde med at takke ham for hans interesse og råd.

Moderne akademisk publicering er tiltagende karakteriseret ved, at man publicerer introduktioner, håndbøger, guides, „companions“, antologier og lignende arbejder, som ikke er rettet mod specialister, men en bredere læserkreds. Det præcise „marked“ veksler ganske vist fra serie til serie fra *Oxford „Very Short Introductions“*, der i det store hele er rettet mod en ikke-akademisk læserkreds, til *Cambridge Companions* og andre, der er rettet mod et bachelorniveau eller et kandidatniveau, men ikke mod en specialist- eller endnu-ikke-specialist-læserkreds, hvilket er det specifikke mål for *Oxford Handbook*. Et endnu højere niveau er selvfølgelig Jon Stewarts serie *Kierkegaard Research: Sources, Reception and*

Resources. Naturligvis er bevæggrundene bag disse forskellige serier kommercielt motiverede, men de tjener også et brugbart formål. Hvis man har brug for en guide til en forfatter eller et emne uden for ens specialtområde, er den slags bøger ofte det bedste sted at gå hen (efter et hurtigt blik på *Wikipedia*). Afhængigt af niveauet er de naturligvis også ofte brugbare til at anbefale til studerende på forskellige niveauer: Ønsker den studerende en generel introduktion til f.eks. Kierkegaard, der kan informere ham eller hende om hans data, hans forhold til faderen, hans brudte forlovelse etc., eller ønsker de at fordybe sig i hans forhold til Hegel, hans etiske vision, hans kulturelle miljø, uden at de er i stand til at få noget ud af ægte specialist-bøger?

The Oxford Handbook serien forudsætter, at læseren har et højt niveau af intellektuel kompetence, men ikke, at han eller hun nødvendigvis har mere end en almen viden om Kierkegaard. Når de kommer til *Handbook*, ved de måske ikke mere eller måske endda mindre end *Kierkegaard for Beginners* kan fortælle dem.

Samtidig er det meningen med *Oxford Handbook*, da den er rettet mod en læser på kandidatniveau snarere end en læser

på bachelorniveau eller den alment dannede læser, at den afspejler og formidler det højeste niveau af den aktuelle forskning. Med andre ord handler det ikke om at gentage, hvad en førsteårsstuderende behøver at vide om Kierkegaard, men at igangsætte en udveksling mellem Kierkegaardforskningen og den bredere akademiske diskussion. Men hvad er forskning? Hvad er det at formidle forskning? Er det overhovedet muligt at adskille de to ting? Eller beror denne adskillelse ikke på, at man presser en naturvidenskabelig model for forskning ned over den humanistiske forskning? Og hvad betyder det mere specifikt for en *Handbook of Kierkegaard*?

Hvordan skulle vi gå frem ud fra alle disse overvejelser og begrænsninger? Ud fra ansvarsområdet for serien *Oxford Handbooks*, nemlig at afspejle forskningens stade, forekom det os naturligt først at tænke på SKC's arbejde og særligt det arbejde, der var forbundet med udgivelsen af Kierkegaards værker. Faktisk, og ikke helt tilfældigt, forholder det sig sådan, at næsten alle, der har bidraget til denne bog, på et eller andet tidspunkt har været tilknyttet SKC. Men problemet var ikke kun at udvælge personer, hvor vigtigt det end var, men det var at give en form til bogen som en helhed. En tidlig afgørelse var her også påvirket af, hvad jeg anser for at være et af de vigtigste bidrag fra SKC til den internationale Kierkegaardforskning, nemlig dybden og detaljrigdommen i centerets arbejde, som er baseret på, at man placerer Kierkegaards tekst i dens samtid. Da jeg begyndte at studere Kierkegaard, stødte jeg ofte på artikler og diskussioner om, hvor meget Hegel, Luther eller Schopenhauer, Kier-

kegaard mon egentlig havde læst. Men alle den slags spørgsmål er faktisk blevet besvaret gennem arbejdet med noteapparatet til udgivelsen af hans skrifter. Dette førte til den første større redaktionelle afgørelse, nemlig at første del skulle placere Kierkegaard i hans samtid. Overvejelserne over hovedkilderne til udviklingen af hans arbejde, begyndende med de fysiske tekster selv og deres overførsel til manuskripter og trykte udgaver skulle udgøre anden del. Derfra gik vi videre til den historiske kontekst i guldalder-kulturen og byen København, gennem Kierkegaards forhold til kirken, til romantismen, tysk idealisme, klassisk tænkning, kristen tradition og Bibelen.

Hvis første del på den måde søger at afstive tilgangen til Kierkegaards tekst ved at undersøge og beskrive den måde, hvorpå den indføjede sig i deres materielle, kulturelle, intellektuelle og religiøse miljø, vender anden del sig mod, hvad Kierkegaard gør i og med sit forfatterskab. Hellere end at søge en liste af artikler om kendte buzz-ord eller fraser som „troens spring“, „angst“, „subjektivitet“, „teleologisk suspension af det etiske“ etc. søgte John Lippitt og jeg artikler, som kunne kontekstualisere disse begreber i forhold til bredere spørgsmål og temaer i forfatterskabet.

Tredje del, „Kierkegaard efter Kierkegaard“ reflekterer over den situation, at det, som mange ved om Kierkegaard, angår en Kierkegaard, der for en stor dels vedkommende er konstrueret af receptionshistorien eller, i det mindste, på afgørende måde formidlet og farvet af historien. Som vi ved, er den protestantiske teologis Kierkegaard en meget anden figur en den eksistentialistiske filosofis

Kierkegaard, mens den tyske, amerikanske, britiske og danske Kierkegaard alle har deres særpræg – for ikke at nævne den central- og østeuropæiske Kierkegaard. På samme måde har den Kierkegaard, der er forbundet med litterær modernisme fra begyndelsen af det 20. årh., den dialektiske teologis Kierkegaard, eksistensfilosofiens Kierkegaard og den postmoderne Kierkegaard, alle bidraget til at modulere vores egen nutidige fortolkningshorisont.

Man kan selvfølgelig argumentere for, at selv om alt dette er sandt, er det netop forskningens opgave at springe over de mellemliggende år og komme tilbage til teksterne selv, tanken selv eller endog manden selv. Det er imidlertid vanskeligt at se, hvordan vi uproblematisk kan adskille Kierkegaard fra „Kierkegaard efter Kierkegaard“, efter at vi har bevæget os ud over den filologiske opgave med at etablere den bedste tekst og ind i fortolkningen: hvem end vores særlige Kierkegaard er, vil han være en Kierkegaard, vi har arvet fra en kristen eller en postmoderne eller en eksistentialistisk Kierkegaard etc.; en Kierkegaard, der er formet af vores kamp for at komme ud over den specifikke horisont, vores britiske eller tyske eller endog danske perspektiv sætter. „Kierkegaard“ er stadig i en proces af „vorden“, for nu at parafrasere *Efterskriften*. At forestille sig noget andet er at bukke under for enten positivismens eller romantismens fristelse.

Dette fører os tilbage til spørgsmålet om forskning og formidling i humaniora. Der er i dag en tiltagende tendens til, at humanistiske akademikere opfatter deres arbejde på den måde, at der eksisterer en skarp adskillelse mellem „forskning“ og

„formidling“, og at de gør det, idet de låner begreber fra naturvidenskab og teknologi. Men de to områder er på afgørende usammenlignelige. Hvis jeg vil vide, hvad der skete et par nanosekunder efter Big Bang, er jeg fuldstændig afhængig af astrofysikernes forskning, og de kan kun „formidle“ deres forskning med begreber, der ligger langt fra forskermiljøet selv. I modsætning hertil kan enhver købe et uddrag af Kierkegaards skrifter og begynder at læse, og selv amatør-læsere vil snart begynde at stille nogle af de fundamentale fortolkningssspørgsmål, som specialister kæmper med, som de af os, der udbyder folkelige kurser om Kierkegaard, ved. Skal vi foretrække „enten“ frem for „eller“? Er Abrahams villighed til at ofre Isak virkelig prisværdig religiøsitet? Er argumenter og historiske bevisenheder virkelig irrelevante for troen? Og mens fysikere kan håbe på virkelig at etablere en sikkerhed omkring eksistensen af f.eks. Higgs-Boson partiklen, kan de fortolkningsmæssige spørgsmål i forbindelse med Kierkegaard ikke besvares bedre med „forskning“ end med almindelig læsning, tænkning og refleksion over dem i lyset af ens egen livserfaring. I sin anmeldelse af *Handbook* i *Kristeligt Dagblad* 1. maj hævdede Anders Klostergaard Petersen, at en grund til at udgive en sådan håndbog er, „at der blæser nye forskningsmæssige vinde, så der er nyt at berette“; men det er at misforstå karakteren af ægte humanistisk arbejde. At „formidle“ forskning i humaniora drejer sig ikke om at rapportere om de nyeste opdagelser som i naturvidenskaberne, men at uddybe og udvide en samtale, i hvilken specialister, studenter og et bredere publikum alle er legitime interessenter. De

store spørgsmål, som Kierkegaards arbejde stiller – livet, Gud, tro, fortvivelse, håb og kærlighed – er ikke spørgsmål, der findes virkelige „specialister“ i. I denne henseende er eksperters arbejde ekstremt beskedent og begrænset. Det, læseren skal se efter, er ikke spændende nyheder fra laboratoriet, men solidt akademisk arbejde og en pålidelig guide til relevante kilder.

Petersen siger også, at en anden årsag

til et sådant arbejde er, „at et felt eller en person har været negligeret“. Det er imidlertid helt at misforstå pointen med *Handbook*-serien. De teologer, der indtil videre er udvalgt med henblik på en individuel behandling er Augustin, Thomas Aquinas, Martin Luther, Karl Barth – og Kierkegaard. Det er med andre ord en serie, der fokuserer på hovedfigurer i teologiens historie. De, der har fundet inspiration og indsigter gennem Kierkegaard, vil være glade for, at man finder ham i dette selskab.

(Oversættelse: Jakob Wolf)

„[Du] kan [...] se mig bagfra, men mit åsyn kan ingen skue“ (2. Mosebog 33,23).

Om forskningsprojektet *In-visibility. Visibility and Transcendence in Religion, Art and Ethics*.

Af professor (mso), ph.d. Anna Vind

I Det Gamle Testamente gennemspilles temaet synlighed og usynlighed i forholdet mellem Gud og menneske på en række interessante måder, der danner grundlag for refleksionen over emnet i den jødiske og den kristne tradition. Fra 2010 til 2013 har det af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation samt Carlsbergfonden finansierede forskningsprojekt *In-visibility. Visibility and Transcendence in Religion, Art and Ethics* haft til huse på Det Teologiske Fakultet netop med det formål at beskæftige sig indgående med synlighedens og usynlighedens dialektik. Forskergruppens ni medlemmer (Iben Damgaard, Sven Rune Havsteen, Martin Wangsgaard Jürgensen, Karina Juhl Kande, Kirsten Busch Nielsen, Therese Bering Solten, Philipp Stoellger, Claudia Welz og Anna Vind) har sammen med en række kolleger fra ind- og udland arbejdet intenst med temaet i fire bestemte retninger: Synlighed og usynlighed i antropologien, i sproget, i billeder/musik/arkitektur og endelig i kirketænkningen.

Projektet nærmer sig sin afslutning, og på falderebet vil vi give TEOL-informations læsere et indtryk af gruppens arbejde gennem de tre år. Vigtigst er selvfølgelig de erkendelser, vi har nået, men som vi endnu ikke er færdige med at bringe på papir. Det bliver vi først i løbet af 2013/2014. Men forskning er også samtaler, foredrag, seminarer og undervisning, og det er den mere praktiske side af sagen, som fortrinsvis skal formidles her. Men før det, et par ord om projektets tema.

I Det Gamle Testamente finder man som sagt kimen til den historiske og nutidige refleksion over emnet, som projektet har forsøgt at indfange. De gammeltestamentlige tekster taler både om det at se Gud og det ikke at se Ham, det at blive set af Gud med eller mod sin vilje og det at kende og ikke at kende Hans visdom. Endvidere rummer de en overvejelse over kultens rolle som nærværets sted (det følgende refererer til professor Jesper Høgenhavens forelæsning „,Thi intet menneske kan se mig og leve“ (2. Mosebog 33,20). Synlighedens og usynlighedens tematik i Det Gamle Testamente“, afholdt i *In-visibility*-regi den 7. september 2011).

I 2. Mosebog kap. 24 om pagtsslutning-

gen på Sinaj finder vi en direkte epifanitekst om det at skue Gud, som i den gamle græske oversættelse af Det Gamle Testamente, Septuaginta, ændres til kun at være en skuen af stedet, hvor Han er, ikke Gud selv. Og i 1. Kongebog 19,12 om åbenbaringen for Elias på Horeb gives en række vejrlig som storm, jordskælv, ild og en susen: de tre første steder er Gud ikke, til sidst er han der. I den hebraiske tekst hyller Elias sit hoved i kappen for at antyde Herrens tilstedeværelse, mens Septuaginta-versionen direkte understreger, at „der var Herren“.

I Det Gamle Testamente er det at se Gud ofte ækvivalent til at blive set af ham: I historien om Elias bliver Elias bedt om at stille sig for Herrens åsyn samtidig med, at han skal se eller i hvert fald mærke og tale med Gud. I valfartsberetningen i 2. Mosebog 23,17 understreges det, at valfarten tjener til, at mændene „skal stedes for den Herres Herrens åsyn“, og i Salme 42 er der en direkte relation mellem at se og blive set. Her hører vi om sjælen, der tørster efter Gud, men som formulerer denne tørst som ønsket om at blive set: „når skal jeg komme og stedes for Guds åsyn“ (Salme 42,3).

At blive set af Gud er måske et korrelat til gudbilledligheden i 1. Mosebogs skabelsesberetning. Den tanke ligger ikke mindst nær, når man bliver opmærksom på følgende pointe fra skabelsesberetningen. Det velkendte *tohu wa bohu* i den hebraiske tekst, der betyder, at „jorden var øde og tom“, er i Septuaginta transformeret til at „jorden var uset og uordnet“, så det korresponderer med alle eftersætningerne om „og Gud så, at det var godt“. At Gud ser noget vil altså sige, at han skaber og ordner det. Når han ikke

ser det, er det gudløst. Således også med mennesket: Når Gud ser mennesket, lever det i hans billede, mens når han ikke ser det, lever det uden Gud.

Det gammeltestamentlige menneske ønsker ikke altid selv at blive set. Det kan begære og i salmerne anråbe om at se og blive set og på den måde stå i forhold til Gud – men det kan også ønske sig uset for at undgå Guds vrede. I Jobs Bog udpensler Job sine lidelser og føler sig dobbelt ramt, fordi han midt i al sin uformåenhed bliver hjemsoget både om natten i drømme og om dagen af, at Gud ser på ham. Job ønsker sig uset, han ønsker at undslippe Gud: „Hvad er et menneske, at du regner ham og lægger mærke til ham, hjemsoger ham hver morgen, ransager ham hvert øjeblik? Hvornår vender du dog dit øje fra mig, slipper mig“ (Jobs Bog 7,17-19).

Som nævnt er temaet synlighed/usynlighed også stærkt i Det Gamle Testamente på andre måder. I de profetiske tekster tematiseres visdommen nogle steder som noget, mennesker kan få del i, hvorved de „finder liv og opnår yndest hos Herren“ (Ordspr. Bog 8,35), og andre steder omtales visdommen omvendt som noget, de *ikke* kan få del i, fordi den er „dulgt for alt levendes øje og skjult for himmelens fugle“ (fx Jobs Bog 28,20-21). Især den skjulte visdom er vanskelig at forstå og forholde sig til. Henvendt til den, der forstår, at han ikke skal have del i visdommen, siger Gud (Jobs Bog 28,28): „Se Herrens frygt, det er visdom, at sky det onde, er indsigt“. Det synlige aspekt af visdommen er her altså ikke visdommen selv, men menneskets ærefrygt for og lydighed over for den Gud, hvis veje er uransagelige.

I sin forelæsning understregede Jesper Høgenhaven, at syn og erkendelse i Det Gamle Testamente måske i høj grad hører hjemme i kulten. Det nærvær, som findes, fordi man er en del af den liturgiske sammenhæng, og som bl.a. kommer til udtryk i salmedigtingen, er simpelthen den erkendelse, der er at få. Det er den indsigt, der skal efterstræbes, ikke andet.

Guds skjulthed og hans åbenbaring og hans visdoms skjulthed og åbenbaring for øre og øje, i tid og rum, gudbilledlighedens kompleksitet som et *billede* af den *usynlige* Gud, og kulten, templet, kirken eller ritualen som det „sted“, hvor den nærværende usynlighed eller det synlige fravær findes: Alle disse spørgsmål går igen i forskergruppens arbejde, såvel i den individuelle som den kollektive kontekst. Og så til arbejdsformerne.

I løbet af de tre år har gruppen afholdt åbne læsegruppemøder, hvor vi har læst projektets kernetekster af Luther, Kant, Grundtvig, Bonhoeffer, Heidegger og Ricoeur i fællesskab og studeret moderne arkitekturteori, ekklesiologiske artikler og forskning i mystik ud fra den nævnte optik. For en bredere skare har vi udbudt undervisning i emnet i Folkeuniversitetsregi og for præster på Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster. I efteråret 2011 afholdt projektet en åben forelæsningsrække om „Religion mellem synlighed og usynlighed“, hvor andre forskere fra fakultetet var inviterede til at tale om emnet fra gammeltestamentligt, nytestamentligt og islamisk perspektiv, set historisk i lyset af middelalderens tænkning og klosterliv, set ud fra reformationens, oplysningstidens og 1800-tallets optik og tematiseret gudstjenesteligt, etisk og ekklesiologisk.

I maj 2012 arrangerede vi en workshop på Statens Museum for Kunst i samarbejde med kunsthistorikere. Med eksempler fra Merleau-Ponty og Hammershøi bevægede vi os her fra tanker om, hvad vi ser, når vi ser et billede, hvad vi giver betydning og overser, og hvordan synet fungerer (Hanne Kolind Poulsen), til begrebet om paravidualitet som en betegnelse for det ikke-synlige, det før-synlige, det mere-end-synlige, det optisk ubevidste eller det optisk ubegribelige (Hans Henrik Lohfert Jørgensen). Vi arbejdede med billedbrug og ikonoklasme i den kristne tradition under inddragelse af moderne æstetisk tænkning hos Kant, Hegel og Adorno (Sven Rune Havsteen), med lysvirkninger i kirkerummet (Tim Flohr Sørensen), tid- og rum-forestillinger i tilknytning til alterbilleder med nadvermotiv i de lutherske kirker (Martin Wangsgaard Jürgensen) og endelig med de franske kunsthistorikere Arasses og Didi-Hubermans gennemtænkning af det sete og det usete i Vermeers billeder (Thomas Lederballe).

Projektet har afholdt tre workshops med international deltagelse om *Language and Image formation, Ethics of Invisibility* og *Visibility and Invisibility in Church, Liturgy and Community* og en stor international konference med titlen *Visibility and Transcendence in Religion, Art and Ethics*. Resultatet af disse konferencer er på vej i en bog med titlen *(In)visibility. Reflections upon Visibility and Transcendence in Theology, Philosophy and the Arts*. Artiklerne grupperes her i de oprindelige fire temaer antropologi, sprog, kunst (billeder, musik, inventar og arkitektur) og kirketænkning. Derudover inddrager vi en første og mere grund-

læggende fænomenologisk orienteret del, hvor grundspørgsmål, der danner udgangspunkt for de fire andre temaer, adresseres: Spørgsmål om fænomenernes tilsynekomst og skjulthed. Hvad kan ses og hvad forbliver uset på trods af dets synlighed? Og kan noget vise sig på trods af sin fremtoning? Materialet i bogen, som den ser ud nu, spænder fra Augustin, Bonaventura og Nikolaus Cusanus over de nævnte klassikere i projektet som Luther, Kant, Grundtvig og Kierkegaard til Auerbach, Heidegger, Barth og Bonhoeffer. Samtidig indgår der blandt andet barok luthersk kunst, oversigter over orgelbrug, musikanalyser af Bach og Mozart,

billeder af Francis Bacon og Peter Brandes og dansk kirkekunst fra det 19. århundrede.

Projektet har affødt en række artikler af forskergruppens enkelte medlemmer, mens det store conferencebind, fire monografier om gudbilledlighed, u-synlighedens etik, Luthers antropologi og begrebet *sermo humilis*, samt to ph.d.-afhandlinger om henholdsvis Grundtvigs salmer og Bonhoeffers ekklesiologi er på vej. Forskergruppen ser frem til at lægge sidste hånd på disse arbejder, så de kan præsenteres for alle med interesse i (u)synlighedens dialektik.

Coursera, MOOCs og Kierkegaard

Af forskningslektor, ph.d., dr.phil. et theol. Jon Stewart

I februar i år fik vi på Søren Kierkegaard Forskningscenteret til opgave at organisere et online-kursus om Kierkegaard. Kurset er et af otte kurser, som Københavns

Universitet tilbyder i samarbejde med „Coursera“, der er en af de mest populære og velkendte platforme, når det gælder gratis online-kurser. Muligheden for at kunne tilbyde et kursus om Kierkegaard, der måske kan tiltrække tusinder af online-studerende fra hele verden, er derfor et vigtigt led i bestræbelserne på at gøre Kierkegaard og den danske guldalderkultur mere kendt i udlandet.

I. Hvad er et „MOOC“?

Coursera tilbyder kurser, som man kalder et „MOOC“. Men hvad er egentlig et „MOOC“? Neologismen er endnu ikke almindelig kendt eller brugt på engelsk, men man kan regne med, at man vil komme til at høre den hyppigere og hyppigere i de kommende år, især i forbindelse med diskussionerne om undervisning og uddannelse, eller hvad man i USA generelt

kalder „education“. MOOC er et akronym, som står for „massive, open, online course“. Før i tiden optog man et foredrag på video for derefter at vise det for et større publikum ved bestemte lejligheder. Især amerikanske universiteter har også optaget enkelte kurser, som de har tilbudt deres studerende online. Metoden er blevet mere og mere populær blandt studerende, der arbejder samtidig med studiet, eller som bor langt væk fra universitetet. Sådan set er der ikke noget nyt ved online-kurser. Det nye ved MOOC skal man finde i akronymets første to bogstaver, nemlig „massive“ og „open“. Meningen er, at et MOOC ikke skal være begrænset til et bestemt gruppe studerende eller til et bestemt universitet, men at det skal være åbent for alle, som har lyst til at deltage.

Ideen om MOOCs er blevet mødt med stor begejstring. Den har fået ros f.eks. i *Times Higher Education*, hvor man kunne se et stort potentiale i sagen (se „This could be huge...“ fra den 6. december 2012). Et kursus om „artificial intelligence“ fra oktober 2011 havde f.eks. 160.000 studerende fra 190 lande.

Et vigtigt aspekt ved et MOOC er, hvad man kan kalde demokratisering af viden.

På de berømte private universiteter i USA skal man som studerende betale et meget højt studiegebyr, og det skaber en fornemmelse af, at viden kun er for en elite-gruppe, som har penge nok til at betale for en videregående uddannelse. Man kan betragte MOOC-bevægelsen som en reaktion på den slags elitisme, og det er ikke noget tilfælde, at udviklingen af MOOCs foregik på de rigeste og dyreste amerikanske universiteter. Især er derfor de universiteter, som ofte er blevet kritiseret for at være elitære og at udelukke de fattige, interesserede i at modarbejde et sådant negativt ry ved at tilbyde gratis online-kurser. Hvordan man vurderer sagens socialpolitiske aspekt, afhænger lidt af, hvilken politisk orientering man har. Vil man give sagen et positivt spin, kan man godt rose disse universiteter for at gøre undervisning af høj kvalitet tilgængelig for alle. Man behøver kun at have en internetforbindelse, så kan man følge med, uanset hvor man befinder sig i verden, eller hvor mange penge man har. Men hvis man vil give sagen et negativt spin, kan det hele betragtes som en kynisk manøvre i „public relations“ for at prøve at fremstå som egal og demokratisk, selv om virkeligheden er den modsatte. I USA, hvor disse universiteter er afhængige af en stor „endowment“, altså private donationer, er det vigtigt at pleje universitets ry for at tiltrække penge. Som man siger, „image is everything“.

II. Hvad er „Coursera“?

Coursera er en platform, der i samarbejde med en række universiteter verden over tilbyder frie online-kurser med MOOC som grundlæggende princip. Der er andre lignende online-kursusvirksomheder

som f.eks. edX eller Udacity. Siden begyndelsen i 2011 har Coursera gennemgået en eksplosiv udvikling. Som et forsøg lancerede Stanford University for to år siden tre gratis online-kurser, som er blevet en kæmpemæssig succes, og hvert af de tre kurser havde omkring 100.000 online-studerende. Opmuntret af denne succes gik to forskere på Stanford, Daphne Koller og Andrew Ng, videre med sagen og lancerede Coursera, som skulle være en fast platform for online-kurser. De indgik et samarbejde med en række andre amerikanske universiteter (bl.a. University of Pennsylvania, Princeton University og University of Michigan) og voksede meget hurtigt. I februar 2013 havde Coursera i alt samarbejde med 62 universiteter og har nu samarbejdsaftaler med førende udenlandske universiteter i Canada, Frankrig, Holland, Israel, Italien, Kina, Singapore, Skotland, Spanien, Taiwan, Tyskland og Danmark.

Man kan godt sige, at Courseras koncept stadigvæk er under udvikling. Meningen er, at det i tidens løb gerne skulle blive en forretning, som tjener penge. Det overvejes nu, hvordan det kan lade sig gøre, uden at konceptet ødelægges med „open“ online-kurser. Det har været på tale at indføre et studiegebyr, hvis de studerende ønsker at tage eksamen og få et bevis for, at de med succes har gennemført kurset. Men denne idé står i åbenlys modsætning til det oprindelige ideal. Foreløbig er det altså uklart, hvordan dette problem lader sig løse.

Et andet problem er, hvordan man kan evaluere flere tusinde studerende, som skal op til eksamen. Man er nødt til at fastlægge en måde, hvorpå man kan vurdere, hvad de studerende har lært, selv

om man aldrig har set dem og ikke er i stand til at læse deres skriftlige arbejder. En af mulighederne er at udarbejde en slags „multiple choice“-eksamen, som kan rettes med computer. Men denne idé er ikke helt tilfredsstillende for kurser i humaniora, hvor man jo ikke plejer at bruge den type eksamen. Man har også talt om muligheden af, at de deltagende studerende evaluerer hinandens opgaver („peer grading“). Men problemet er her også åbenlyst: er en studerende, som selv er med i et kursus, virkelig kompetent til at løse sådan en opgave? I januar 2013 lykkedes det i hvert fald Coursera at få fem kurser akkrediteret af The American Council on Education (se „American Council on Education Recommends 5 MOOCs for Credit“, *The Chronicle of Higher Education*, den 12. Marts 2013). Men alle fem er kurser i matematik og naturvidenskab, hvilket gør eksamen og vurdering lidt nemmere. For at kunne tage eksamen måtte de studerende desuden betale 60-90 \$.

Et yderligere problem er, at på trods af det imponerede antal tilmeldte studerende er det typisk kun en mindre del, der fuldfører og tager eksamen. Man regner med, at ca. 90% af de tilmeldte falder fra. For at nævne et eksempel: Kristin Sainanis kursus „Writing in the Sciences“ havde 38.000 tilmeldte studerende, hvoraf der var 3.284, som færdiggjorde kurset med eksamen.

Endnu et problem gælder kursernes pensum. Hvis man skulle være helt i overensstemmelse med Courseras „open“ koncept, skulle teksterne, som man læser i kurset, alle være online og gratis tilgængelige. Man vil nemlig helst undgå, at de deltagende studerende bliver nødt til at

købe dyre bøger for at kunne følge med. Forståeligt nok betyder det en væsentlig begrænsning i, hvad man kan læse i kurset. Alternativet er, at man indgår en aftale med de forskellige forlag for at kunne bruge deres publikationer, som er under copyright, men det er selvfølgelig en tids- og energikrævende opgave. En anden løsning kunne være, at man slet ikke har noget pensum, men så kan man stille spørgsmålstejn ved, hvor alvorligt man kan tage et sådant kursus, eller om det overhovedet skal gælde som et universitetskursus.

III. Coursera og Københavns Universitet

Samarbejdet mellem Coursera og Københavns Universitet begyndte sidste år, da professor Flemming Konradsen fra den tværfakultære Copenhagen School of Global Health tog kontakt til Coursera. Efter nogen diskussion blev det klart, at Københavns Universitet kunne være med i projektet, hvis der var ønske om det. Professoren fik sin dekan til at bringe sagen videre til rektor, som i høj grad var interesseret i sagen og indledte forhandling med Coursera om at tilbyde kurser fra Københavns Universitet. Det var Courseras ønske, at kurserne skulle afspejle de stærke felter i dansk forskning. Kurserne er følgende: „An Introduction to Global Health“, „Constitutional Struggles in the Muslim World“, „Diabetes: a Global Challenge“, „Measuring Causal Effects in the Social Sciences“, „Origins: Formation of the Universe, Solar System, Earth and Life“, „Scandinavian Film and Television“, „The New Nordic Diet: from Gastronomy to Health“ og til sidst vores kursus: „Søren Kierkegaard: Subjectivi-

ty, Irony and the Crisis of Modernity“.

Folk fra de forskellige enheder, som skulle være ansvarlige for de ønskede kurser, havde et første møde midt i februar. I første omgang fik Lasse Jensen fra Copenhagen School of Global Health ansvaret for kursernes organisering. Studienævnet og repræsentanterne fra Søren Kierkegaard Forskningscenteret mødtes med ham den 11. februar. Vi blev enige om kursets underviser og koncept. Herefter gik det hurtigt: den 15. blev kursets logo, titel og beskrivelse afleveret til Coursera til godkendelse, og ugen efter var vores kursus allerede at finde blandt de andre nye kurser på Courseras hjem-

meside. Man regner med, at de første KU-kurser vil have premiere i september.

Københavns Universitet investerer en hel del i dette projekt, og det bliver interessant at se de konkrete resultater, som kommer ud af disse bestræbelser. MOOCs er uden tvivl meget vigtig for de amerikanske universiteter, fordi deres eksistens er afhængig af privat finansiering, og her spiller en positiv offentlig bedømmelse af et universitet en utrolig vigtig rolle. Men om konceptet vil have den samme betydning for de europæiske universiteter, som er bygget op og finansieret på en helt anden måde, må tiden vise.

Realisering af en sociologisk Kierkegaard-forskning

Af ph.d.-studerende, cand.theol. Christian Hjortkjær

460.000 danskere tager i dag anti-depressiv medicin. Det er lidt under 10% af befolkningen. Og tallet stiger. Det er fordoblet på blot 10 år. Depression er blevet en regulær

folkesygdom eller i fagsprog: en social patologi.

Sociologiens analyse lyder i dag, at der overordnet er to forklaringer på depression: 1. Diagnoseforklaringen, som hævder, at der reelt set ikke er flere syge i dag end tidligere; man har blot udvidet diagnosen og gør derved en gruppe syge, der faktisk ikke er det. Stigningen i antallet af depressive skyldes med andre ord blot, at flere ryger ind under diagnosen end tidligere. 2. Epidemiforklaringen, som hævder, at der faktisk *er* flere syge end tidligere. Her ser man depression som en *eksistentiel* epidemi, der er forårsaget af de samfundsvilkår, vi i dag lever under. Det er en epidemi, der opstår i det sociale, og som spreder sig i det sociale. Deraf navnet.

Det udmattede selv

En del af den sociologiske forskning (Honneth, Ehrenberg, danske Anders Petersen m.fl.) peger på, at det bl.a. er kravet om uendelig selvrealisering, der i dag er med til at føre os ud i depressionen. En god indikator på denne pointe kan man se ved at slå op i stillingsannoncerne: Her søges der sædvanligvis efter medarbejdere, der har mod på faglig og personlig udvikling, og som ønsker sig frihed, ansvar og mulighed for at opdage nye sider af sig selv. En arbejdsansættelse er således ikke længere så meget en kontrakt som en *pagt*: Medarbejderen forpligter sig på lidenskabeligt at investere hele sit selv med alt, hvad det måtte indeholde af endnu ubevidste, indre potentiale, mens arbejdsgiveren forpligter sig på at tilbyde de mest optimale og meningsfulde rammer for, at medarbejderen kan realisere sig selv og sine potentialer. I erhvervslivet betyder det, at du selv har ansvaret for, at din selvrealisering er et økonomisk rentabelt projekt. Hvis du ikke kan „tjene dig selv ind“, har du brudt pagten og er dermed ikke længere „employable“. Hvis du ikke er i udvikling, så er du i afvikling.

Denne tendens fører til en hidtil uset udmattelse af selvet. Trætheden ved at

skulle være sig selv og udleve sig selv sammensat med angsten for måske slet ikke at have noget egentligt *autentisk selv* at byde på fører dem, der ikke kan holde til presset, ned i depressionens indesluthed.

Sygdommens almindelighed

Der bliver i disse år udgivet et hav af artikler og bøger om *selvet* inden for sociologi og socialpsykologi, men de refererer så godt som aldrig til Kierkegaard. Ligeledes er der blandt Kierkegaard-kendere blevet forsket grundigt i selvet ifølge Kierkegaard de seneste 20 år, men denne forskning glimrer tilsvarende ved sit fravær af referencer til den første gruppe. I mit forskningsprojekt er ambitionen at udfylde dette vakuum og starte den forskningsdialog, der i dag er så godt som ikke-eksisterende.

Projektet vil have et dobbelt sigte: 1. På den ene side at fremføre en Kierkegaardsk samtidskritik: At fastholde, at de følelser og tilbøjeligheder, som ifølge WHO's officielle diagnosesystem ICD-10 er symptomer på depression (dvs. bl.a. træthed, tristhed, søvnløshed, ubeslutsomhed skyldfølelse, melankoli mv.), at disse sammen med angst og fortvivlelse ikke er sygdomme, som vi medicinsk skal helbrede fra, men menneskelige vilkår, som skal gennemlevs for overhovedet at blive et selv.

2. På den anden side – og det er her, det bliver særligt interessant – at spørge, om vi med vor tids massive ekspansion af diagnosesystemets sygdomsspektrum er ved at nå frem til den samme erkendelse, som Kierkegaard gør i *Sygdommen til Døden*, hvor han hævder, at „der gives ingen umiddelbar Aandens Sundhed“?

Hvis Kierkegaard har ret, så er løsningen langt fra blot at kritisere en diagnoseforklaring, men omvendt at tage alvorligt, at ethvert menneske virkelig *er* syg som udgangspunkt. Som det ser ud nu, vurderer OECD, at hver femte dansker er psykisk syg, og at 20% vil kunne få stillet en diagnose inden for et år. Vi er altså ved at nå en tilstand, hvor sygdommen ikke er en undtagelse fra normalen, men at sygdom *er* normalen, hvilket Kierkegaard netop hævder i *Sygdommen til Dødens* 1ste afsnit, A.B.

At tabe håbet

Når man betragter mennesket under bestemmelsen ånd, som Kierkegaard gør her, er vi i udgangspunktet syge. Det følger af Kierkegaards definition af selvet (ånden) som en syntese af det evige og det timelige. Hvor meget vi end forsøger at leve op til tidens fordring om at leve i nuet, så risikerer vi at fortabe os i fortrydelse af fortiden eller i håb om fremtiden. Eller vi risikerer helt at miste håbet om fremtiden.

Et bud på en ikke-Kierkegaard-inspiret forklaring på depression er, at depression hænger sammen med en stigning i centrale tab: Tabet af helhed, tabet af mening, tabet af sig selv og væsentligst: tabet af håb. I depressionen kan man ikke længere se nogen udvej. Langsomt snævrer livet sig ind, fordi man ikke har lyst nok, ikke lidenskab nok, ikke *drive* nok til at skabe sit liv. Det er i det øjeblik, man ikke længere kan se nogen mulighed, at depressionen sætter ind.

Men dette er samtidig fortvivlelsesanalyse hos Kierkegaard: „Nødvendighedens Fortvivlelse er at mangle Mulighed ... Thi Mulighed er det ene Frelsende.

Naar En besvimer, saa raaber man Vand, Eau de Cologne, Hoffmannsdraaber; men naar En vil fortvivle, saa hedder det: skaf Mulighed, skaf Mulighed, Mulighed er det eneste Frelsende; en Mulighed, saa aander den Fortvivlende igjen, han lever atter op; thi uden Mulighed kan et Menneske ligesom ikke faae Veiret“ (SKS 11, 154). Fortvivlelse hedder på engelsk *despair*, og det er netop, hvad fortvivlelse er: at af-håbe, at miste håbet, eller Kierkegaardsk formuleret: at miste *det evige*, Gud, som er det, at alt er muligt. At tabe håbet er at tabe troen på, at der endnu er mulighed.

Her er det værd at påpege det problematiske i at bruge Kierkegaard som korrektiv, da det over for en depressiv kan have den modsatte effekt. For hvad stiller man op med det depressive menneske, når man kommer med Kierkegaard som *antidote* til anti-depressiverne og derved samtidig møder den depressive med kravet om at tage sig liv på sig i ansvar og frihed? Er det ikke kun med til at føje spot til skade? Og hvad med den Kierkegaardske fordring til den enkelte om en uendeligt lidenskabelig interesse i sin evige salighed? Hvordan finder man den frem, når det netop er lidenskab, man har tabt sammen med sig selv?

Depressionens tidsalder

Jeg skriver dette for at understrege, at projektet langt fra er uproblematisk, og ambitionen langt fra går fri fra at antage en vis karakter af nemesis. Hertil kommer, at ambitionen ikke alene er at indføre sociologi i Kierkegaard-forskningen, men også, måske først og fremmest, at indføre Kierkegaard i sociologien og socialpsykologien. Det betyder, at der skal

imødekommes og overkommes to væsentlige årsager til, at Kierkegaard så godt som aldrig bruges inden for disse videnskaber: 1. At Kierkegaard har Gud med i „ligningen“ om selvet. 2. At Kierkegaard betragtes som individets og det isolerede selvs tænker, og derfor mangler netop det *sociale* i socialpsykologi og sociologi.

Heldigvis står jeg i forhold til det sidste punkt langt fra alene i Kierkegaard-forskningen. Det er allerede en veletableret tese, at Kierkegaard i særdeleshed er en relationel tænker. Her kan jeg stille mig på skuldrene af, hvad man måske kunne kalde en „dansk Kierkegaard-skole“ fra Kresten Nordentoft til Arne Grøn m.fl. Min ambition er i den forstand ikke at opfinde nogen dyb tallerken internt i Kierkegaard-forskningen, men at applicere det velskabte porcelæn, der allerede er formet og tilvejebragt, på et tværfagligt problemfelt.

Ambitionen er ganske rigtigt forrykt høj: Jeg vil ikke foregøgle nogen, at vi kan løse alt ved hjælp af Kierkegaard. Kierkegaard er, som han selv skriver, ikke lægen, men selv en af de syge. Alligevel er ambitionen at skabe rum for en Kierkegaardsk stemme inden for socialpsykologi og sociologi, fordi jeg mener, det er et afgørende skift i retning af at bevæge os ud af det, Horwitz og Wakefield har døbt *depressionens tidsalder*.

Når depressionen bliver sandheden

460.000 danskere tager i dag anti-depressiver. Det betyder, at hver gang jeg taler (eller skriver) til nogen om mit forskningsprojekt, taler jeg *også* til folk, der selv tager disse piller. Det er derfor vigtigt at slå fast, at jeg ikke taler imod bru-

gen af anti-depressiver som sådan. Jeg mener bestemt, at der er mennesker med en klinisk depression, som har brug for medicin. Jeg ønsker blot at bruge Kierkegaard til at *tænke med*; til at rette en samtidskritik og sætte spørgsmålstejn ved, om det virkelig er en ønskværdig situation, når vi som samfund vælger at diagnosticere og dermed marginalisere en større og større del af befolkningen til at være uden for normalen.

Betragter man mennesket under bestemmelsen *resurse* (som man gør i *Human Ressource Management*), bliver selvet et produkt, der kan sælges til højstbydende. Under denne bestemmelse bør enhver undgå sygdommen, undgå at synke ned i depressionen, og i stedet afværge den medicinsk om nødvendigt. Betragter man derimod mennesket under bestemmelsen *ånd*, som diagnostikeren Kierkegaard gør, så er selvet i stedet en opgave. Og opgaven er at forvalte ens fri-

hed i forhold til den uundgåelige åndelige sygdom. Vi ser i dag mennesker, der aktivt søger tilflugt i diagnosen depression, fordi de ser det som en sidste mulighed: At det først med diagnosen bliver tilladt at være et menneske, for hvem alt *ikke* er muligt. Kierkegaard pointerer, at et menneske i frihed kan bringe sig selv ud i situationer, hvor det har gjort sig selv ufrit (i usandhed). Det er bl.a. det, der kan ske, når man i frihed har valgt at definere sit selv ud fra diagnosen depression, for så slipper man ikke ud af den igen; så bliver den ens nødvendighed. Så er man bundet til den sandhed, man med diagnosen har valgt, og som senere kan blive usand for én. Spørgsmålet er derfor, hvordan vi bliver frie i forhold til os selv?

Jeg glæder mig til at undervise i dette spørgsmål i efterårssemesteret. Jeg har langt fra fundet svaret og agter at blive klogere gennem samtalen med de studerende.

En universitetspædagogisk satsning på Det Teologiske Fakultet

*Af lektor, pædagogisk konsulent og afdelingsleder,
ph.d. Carsten Selch Jensen*

God undervisning er sammen med god forskning grundpillerne på et moderne universitet – således også på Københavns Universitet. Sidste efterår lancerede universitetet

derfor en plan for en universitetspædagogisk indsats på alle universitetets fakulteter, der også indgår som et centralt element i Københavns Universitets strategiplan „Strategi 2016“. Målet med dette tiltag er at sikre en fortsat høj kvalitet i undervisningen gennem en generel kompetenceudvikling på hele det pædagogiske område blandt alle universitets ansatte forskere og undervisere.

Direkte ansporet af denne universitetspædagogiske satsning udarbejdede en lille arbejdsgruppe ved Det Teologiske Fakultet i oktober sidste år en handleplan for fakultetets deltagelse i den generelle kapacitetsopbygning på det universitetspædagogiske felt. Gruppen bestod af daværende prodekan Kirsten Busch Nielsen, studieleder Jesper Tang Nielsen og undertegnede i egenskab af Absalon-ansvarlig (se videre nedenfor).

Konkret identificerede arbejdsgruppen de særlige områder, som vi vurderede, at den universitetspædagogiske indsats ved fakultetet i særlig grad burde koncentrere sig om. Ved at fokusere indsatsen og afsætte de fornødne ressourcer var det arbejdsgruppens holdning, at vi ville kunne give området et løft på fakultetet og samtidig bidrage til den fælles indsats ved hele Københavns Universitet.

Skønsmæssigt anbefalede arbejdsgruppen også, at Det Teologiske Fakultet afsatte, hvad der svarer til et halvt VIP-årsværk til koordinering af det konkrete arbejde omkring den pædagogiske satsning. Det er baggrunden for, at jeg før jul blev udpeget af dekanen til at varetage denne opgave med en ny kasket, der hedder „universitetspædagogisk konsulent“. Projektet løber foreløbig fire år frem til og med 2016. I den periode skal jeg bruge halvdelen af min arbejdstid på det universitetspædagogiske område.

Arbejdsgruppen udpegede fire hovedområder, som den universitetspædagogiske konsulent i særlig grad skulle tage sig af på fakultetet. Dertil kommer en bredere vifte af tværgående projekter af pædagogisk karakter, som forventeligt vil blive

iværksat på tværs af fakulteterne på KU. De fire hovedområder er følgende: for det første en løbende universitetspædagogisk efter-/videreuddannelse af det videnskabelige personale ved fakultetet; for det andet en prioriteret og målrettet videreuddannelse inden for IT-understøttet og IT-baseret undervisning; for det tredje etableringen og varetagelsen af et fakultetsbaseret universitetspædagogikum primært rettet imod nyansatte adjunker, postdocs., mv.; og endelig for det fjerde en pædagogisk uddannelse af fakultetets ph.d.-studerende i tæt samarbejde med fakultetets ph.d.-skole og ph.d.-skolelederen. Disse fire fokusområder skal kort præsenteres nedenfor.

Universitetspædagogisk videreuddannelse af VIP-ansatte

Det er tanken, at den universitetspædagogiske videreuddannelse af VIP-ansatte med undervisnings- og vejledningsopgaver vil kunne omfatte en bred vifte af aktiviteter, herunder tilbud om *kollegial sparring* i forbindelse med konkrete undervisningsforløb. Sådanne sparringsforløb ville i påkommende tilfælde skulle planlægges i samarbejde med den universitetspædagogiske konsulent og kunne eventuelt kombineres med andre, særligt tilrettelagte aktiviteter og seminarer. Korte „*just-in-time*“-*kompetenceudviklingsinitiativer* er for de VIP-ansatte en anden oplagt mulighed for at konkretisere den universitetspædagogiske efter- og videreuddannelse. Dette område har vi faktisk allerede taget hul på i forårssemesteret med foreløbigt to afholdte frokostseminarer. Sådanne frokostmøder tilrettelægges ligeledes af den universitetspædago-

giske konsulent. Endelig vil der også være mulighed for *særlige kompetenceudviklingsforløb* for den enkelte VIP-ansatte eller nærmere definerede faggrupper ved fakultetet, der har mere specifikke ønsker om konkrete og særlige kurser og seminarer inden for det pædagogiske område. Sådanne forløb tilrettelægges efter behov af den universitetspædagogiske konsulent på foranledning af fakultetets ledelse og efter henvendelse fra undervisere ved fakultetet.

Et særligt fokus på IT-understøttet og IT-baseret undervisning

I gennem flere år har fakultetets undervisere stille og roligt oparbejdet en fortrolighed med e-læringsplatformen Absalon og har i den forbindelse gjort sig mange nyttige erfaringer med brugen af den form for værktøjer i undervisningen. De ekstra ressourcer til det universitetspædagogiske område gør det imidlertid oplagt at gå lidt dybere ind i de pædagogiske spørgsmål og udfordringer i forbindelse med IT-understøttet og IT-baseret undervisning. Et værktøj som Absalon giver således rige muligheder for forskellige pædagogiske tiltag til understøttelse af den løbende ordinære holdundervisning, men åbner også for mere dynamiske forløb og egentlige internetbaserede kurser, der udelukkende foregår online. Endelig er der også mulighed for at tilrettelægge sin undervisning som såkaldt *blended learning*, der sammensætter e-læring og traditionel undervisning på den mest optimale måde for de konkrete undervisningsforløb. Det forudsætter imidlertid nogle pædagogiske overvejelser at udvikle undervisningen ved hjælp af et IT-

baseret værktøj som Absalon. Derfor vil der blive tilrettelagt kurser på fakultetet, som hjælper underviserne til at videreudvikle deres kompetencer inden for dette særlige område. I lighed med den generelle efter- og videreuddannelse vil det også her være oplagt med tilbagevendende og målrettede seminarer og frokostmøder, der har særlig fokus på en praksisorienteret tilgang til brugen af IT i undervisningen.

Udviklingen af et fakultetsbaseret universitetspædagogikum

Et andet vigtigt område for den pædagogiske konsulent er som nævnt at forestå udviklingen af et velfungerende universitetspædagogikum for nyansatte undervisere. Et sådan universitetspædagogikum har som hovedformål at give nye undervisere grundlæggende pædagogiske kompetencer med særligt henblik på at planlægge, gennemføre og evaluere konkrete undervisnings- og vejledningsforløb inden for uddannelsen ved Det Teologiske Fakultet.

Fakultetets universitetspædagogikum vil efter planen komme til at bestå af to obligatoriske hovedelementer: For det første et særligt tilrettelagt forløb på fakultetet, der rummer både kollegial sparring fra en erfaren kollega og planlægningen og gennemførelsen af et konkret undervisningsforløb. For det andet et universitetspædagogisk kursusforløb tilrettelagt af en af universitetets pædagogisk-didaktiske enheder. Begge dele leder frem mod udarbejdelsen af en (obligatorisk) undervisningsportfolio. I alt vil et universitetspædagogikum omfatte 175 arbejdstimer.

Pædagogisk uddannelse af fakultetets ph.d.-studerende

Endelig skal den universitetspædagogiske konsulent varetage den pædagogiske uddannelse af fakultetets ph.d.-studerende i samarbejde med ph.d.-skolelederen ved Det Teologiske Fakultet. Uddannelsen omfatter typisk særligt tilrettelagte kurser, der indgår i forskerskolens kursusudbud, samt vejledningsforløb og deltagelse i pædagogiske kurser i og uden for fakultetet. Disse kurser er allerede sat i værk igennem forskerskolen og vil løbende kunne udbygges og udvikles i forhold til konkrete ønsker og behov blandt fakultetets ph.d.-studerende.

Pædagogisk konsulent – og hvad så?

Det er en stor og spændende opgave at få lov til at koordinere denne universitetspædagogiske satsning på fakultetet. Mulighederne er på det nærmeste legio, hvad angår temaer, som man kan tage fat på i løbet af de næste fire år. Som nævnt ovenfor har vi allerede taget fat på arbejdet, for så vidt som vi i forårssemesteret har afholdt to frokostmøder omkring universitetspædagogiske spørgsmål. På det første møde i april fremlagde professor (mso) Mette Birkedal Bruun, som blev årets underviser på Københavns Universitet 2012, sine tanker om den gode undervisning, som efterfølgende blev diskuteret med stort engagement af de fremmødte undervisere. Det andet møde i maj måned handlede nye eksamensformer i forbindelse med undervisningen i GT og NT. Her præsenterede professor (mso) Gitte Buch-Hansen og adjunkt Anne Gudme deres erfaringer med brugen af portfolio-opgaver i undervisningen, både

som traditionelle afleveringer i papirform og som elektroniske afleveringer via Absalon. I skrivende stund er jeg ved at planlægge de kommende semestres seminarer og har allerede nu fået flere gode ideer til konkrete temaer, vi bør tage op på disse møder i efteråret og næste forår.

En anden del af mit arbejde består i at knytte kontakter til de øvrige pædagogiske konsulenter og centre på Københavns Universitet. I første omgang har Det Teologiske Fakultet lavet en aftale med Institut for Naturfagernes Didaktik (IND), der hører til på det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet, også kaldet SCIENCE, om en formel tilknytning til deres center. Jeg vil således kunne trække på deres meget omfattende pædagogiske viden inden for det universitetspædagogiske område. Derudover er jeg også i færd med at etablere kontakt til de øvrige to pædagogiske centre på henholdsvis SAMF og HUM. I foråret var jeg på besøg hos kollegerne på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet. I efteråret håber jeg at få lejlighed til at lære kollegerne på Det Humanistiske Fakultet nærmere at kende med henblik på at etablere tværfakultære samarbejder med pædagogiske enheder, hvor det måtte være hensigtsmæssigt og relevant, fx i forbindelse med adjunktpædagogikum mv.

Det er i alle tilfælde min ambition, at alle de tiltag, der bliver sat i værk på fa-

kultetet, hvad angår både enkeltkurserne, seminarerne, adjunktpædagogikum og efter/videreuddannelse inden for det IT-pædagogiske område, bliver så praksisorienterede som overhovedet muligt. Allerhelst skal vi kunne tage de gode ideer fra de forskellige kurser og seminarer og bringe dem direkte ind i undervisningslokalerne og straks inddrage dem i konkrete kursusforløb, således at afstanden fra den teoretiske diskussion til den praktiske anvendelse bliver så kort som mulig.

Af samme grund vil jeg også hele tiden gøre brug af alle de undervisere ved Det Teologiske Fakultet, der har gode ideer til at videreudvikle dele af undervisningen eller specifikke kursusforløb og eventuelt allerede har prøvet de gode ideer af i konkrete undervisningsforløb, således at alle andre på fakultetet kan få gavn af den viden og erfaring, der løbende genereres via den konkrete undervisning. Derfor vil jeg opfordre alle til at henvende sig til mig med gode ideer og forslag til konkrete emner og temaer, som fx kan tages op i særligt tilrettelagte kurser eller lignende. På den måde håber jeg, at vi i løbet af nogle semestre vil kunne opbygge en bred vifte af konkrete ideer, som vil kunne komme os alle til gode som inspiration til den løbende undervisning i en fælles ambition om yderligere at udbygge vores kompetencer på det universitetspædagogiske område.

Kalender for Det Teologiske Fakultet

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres under arrangementer på www.teol.ku.dk, i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemesteret 2013. Ændringer i programmet kan forekomme. Yderligere oplysninger om de enkelte arrangementer kan ses på www.teol.ku.dk. Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Kalender for **Teologisk Forening** se s. 55

Kalender for **Søren Kierkegaard Selskabet** se s. 50

Kalender for **Center for Studiet af Biblens Brug** se s. 56

Fredag den 30. august 2013 kl. 13.15

Semesteråbningsforelæsning ved centerleder, lektor, ph.d. Pia Søltøft over emnet „Kierkegaard – den erotiske betragter“.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Det Teologiske Fakultet

Tirsdag den 3. september 2013 kl. 10.15-17.00

Forskerseminar: Danish Network for Holocaust and Genocide Researchers.

Sted: Lok. 347 (3. sal) om formiddagen, lok. 403 (4. sal) om eftermiddagen, Købmagergade 46, 1150 København K.

Arr.: Claudia Welz, Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 27. september 2013 kl. 13.15-15.00

GT-seminar ved ph.d.-stipendiat Martin Friis. Emne: „Som skrevet står...“?: Om Flavius Josefus' litterære fremstilling af det jødiske folks historie i *Antiquitates Judaicae* bog 1-11.

Sted: Lokale 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 3. oktober – fredag den 4. oktober 2013

Conference: Passion for the Infinite – Søren Kierkegaard and Paul Ricœur.

Confirmed Speakers: Vincent Delecroix, Nicola Stricker, Øystein Brekke, Peter Kemp, Arne Grøn, Joakim Garff, Mads Peter Karlsen, René Rosfort, Iben Damgaard, Carsten Pallesen. Tilmelding pr mail til cp@teol.ku.dk eller iba@teol.ku.dk

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal, 1150 København K.

Arr.: Carsten Pallesen og Iben Damgaard, Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 4. oktober 2013 kl. 13.15-15.00

GT-seminar ved Senior Lecturer, Avraham Faust, Inst. of Archaeology, Bar Ilan University. Emne: Judah and Philistia during the Transition from the Iron Age I to the Iron Age II: Settlement Patterns, Material Culture, History and Bible.

Sted: Lokale 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Tirsdag den 8. oktober 2013 kl. 13.00 og onsdag den 9. oktober 2013 kl. 9.00-17.00

Konference/workshop om „Modern Jewish Thought and Post-Holocaust Theology, Philosophy, and Literature“.

Sted: Lokale 403, Købmagergade 46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Claudia Welz, Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 9. oktober – lørdag den 12. oktober 2013

International Conference: Changing Perspectives in Old Testament Studies. Past, Present, and Future.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Ingrid Hjelm og Anne Gudme, Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 18. oktober 2013 kl. 13.15-15.00

Gæsteforelæsning ved Mitchell Dean. Emne: The Signature of Power: Governmentality meets Theology.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 30. oktober 2013 kl. 13.15-15.00

Fælles GT/NT-seminar ved Daniel Boyarin, University of California, Berkeley. Emne: Untranslating *Threskeia*: What we Learn When we Abandon Ancient „Religion“.

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 31. oktober 2013 kl. 10.15-12.00

Gæsteforelæsning ved Daniel Boyarin, University of California, Berkeley. Emne: Is Matthew Really the Jewish Gospel?

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 6. november 2013 kl. 13.15-16.00

Løgstrupseminar: Opgør – Løgstrup og Kierkegaard. Oplæg fra Hans Hauge, Svein Aage Christoffersen, Peter Aaboe Sørensen og Jakob Wolf.

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Torsdag den 7. november 2013 kl. 16.00-18.00

Officiel åbning af forskningsprojektet „SOLITUDES: Withdrawal and Engement in the long Seventeenth Century“.

Velkomst ved dekan Kirsten Busch Nielsen. Festforelæsning ved Hartmut Lehmann, professor emeritus, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. Festforelæsning ved Jean-Louis Quantin, Directeur d'études, L'École pratique des hautes études, Paris. Præsentation af SOLITUDES. Reception. Kl. 19.15: Koncert i Trinitatis kirke med musik af bl.a. Buxtehude og Bruhns.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Mette B. Bruun, Forskningsprojektet Solitudes

Tirsdag den 19. november til onsdag den 20. november 2013

Seminar om Menighedsudvikling og hverdagskristendom. Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse i København (FIP) og Center for Kirkeforskning ved Det Teologiske Fakultet afholder hvert semester et to-dages seminar om centrale træk i folkekirkens udvikling belyst ud fra ny forskning på området. Forelæsninger og referater fra workshops gøres efterfølgende tilgængelige på arrangørernes hjemmesider.

Deltagelse, inkl. forplejning, er gratis. Middag (ca. 100 kr.) tirsdag aften er for egen regning. Tilmelding til workshoppen og evt. fælles middag sker til pastoralsem.kbh@km.dk

Sted: Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 46, 1150 København K. (den 19. november) og Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse i København, Vartorv (den 20. november)

Arr.: Anita Engdahl Hansen, Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse i København
Hans Raun Iversen, Center for Kirkeforskning ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet

Fredag den 22. november 2013 kl. 13.15

Tiltrædelsesforelæsning ved professor (mso) Christine Svinth-Væрге Pøder.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Det Teologiske Fakultet/Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 6. december 2013 kl. 13.15

Forelæsning ved professor, dr. et dr.theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Det Teologiske Fakultet/Afdeling for Kirkehistorie

Fredag den 6. december 2013 kl. 13.15-15.00

GT-seminar ved professor Jesper Høgenhaven. Emne: Apokalyptik i GT – er det stadig et brugbart begreb? Oplæg og diskussion i relation til kernefagskurset i GT.

Sted: Aud. 9, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 13. december 2013 kl. 13.15

Tiltrædelsesforelæsning ved professor (mso) Thomas Hoffmann over emnet: „Koranen som udfordring“.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Det Teologiske Fakultet/Afdeling for Bibelsk Eksegese

Mandag den 20. januar 2014 kl. 10.15-16.15

Forum for Patristiks januar-seminar. Programmet kan findes på <http://www.patristik.dk> eller ved henvendelse på forum@patristik.dk

Sted: Oplyses senere

Arr.: Forum for Patristiks initiativgruppe

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for efterårssemesteret 2013

Torsdag den 26. september kl. 17-18.30

Tanken i livets gådefuldhed – Kierkegaard & Løgstrup
Foredrag v/ Adjunkt i Idéhistorie, Peter Aaboe Sørensen

Torsdag den 31. oktober kl. 17-18.30

Cordelia
Foredrag v/ Ph.D & sognepræst, Kathrine Lilleør

Torsdag den 28. november kl. 17-18.30

Altsaa: at staa ene – ved en Andens hjælp!
Foredrag v/Lektor, lic.theol. Joakim Garff

Foredragene finder sted:

Kældercafeen på Teologi, Købmagergade 44 o.g., 1150 København K.

Entré kr. 70,- pr. foredrag. Studerende: kr. 40,-

Medlemmer af Søren Kierkegaard Selskabet gratis

Søren Kierkegaard Selskabet: Sekretær: Cand.mag. Louise Crandal,

Formand: Studenterpræst, cand.theol. et Ph.D. Birgitte Kvist Poulsen.

Kontakt: www.kierkegaardselskabet.dk

Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

1. Kirsten Busch Nielsen, *Syndens brudte magt. En undersøgelse af Dietrich Bonhoeffer's syndsforståelse*. Doktordisputats 2008. 418 sider.
2. René Rosfort, *Subjectivity and Ethics. Ricoeur and the Question of Naturalizing Personhood*. Ph.d.-afhandling. 2008. 250 sider.
3. Roar Lavik, *Ved alterets fod. Fra objektivitet til subjektivitet. Om transsubjektivitet og intersubjektivitet i Søren Kierkegaards nadverforståelse og nadverpraksis*. Ph.d.-afhandling 2007. 573 sider.
4. Kirsten Busch Nielsen (red.), *Det gode liv og Gud. Fem foredrag fra Studienævnets Temadag 2007*. 2008. 62 sider.
5. Johanne Stubbe Teglbjærg, *Krop og håb. En kritisk tolkning af nyere eskatologi under inddragelse af kropsfænomenologien*. Ph.d.-afhandling 2009. 290 sider.
6. Geert Hallbäck (red.), *Bibeloversættelser. Fra Resens oversættelse 1607 til Den Nye Aftale 2007*. 2009. 50 sider.
7. Lars Sandbeck, *Rastløs uendelighed. Fantasibegrebets religionsfilosofiske relevans*. Ph.d.-afhandling 2009. 238 sider.
8. John Strange, *Teologi og Arkæologi. Udvalgte artikler 1966-2007*. 2009. 222 sider.
9. Ulrich Houlind Rasmussen, *The Memory of God. Hans Blumenberg's Philosophy of Religion*. Ph.d.-afhandling 2009. 298 sider.
10. Peter Flemming Olsen, *Open Theism on Providence and Theodicy. An Arminianized Evangelicalism*. Ph.d.-afhandling 2009. 396 sider.
11. Carsten Pallesen, *Handlen og være. Paul Ricæurs polytetiske refleksionsteori*. Doktordisputats 2009. 635 sider.
12. Anne Katrine Gudme (ed.), *Text and Ritual*. Papers presented at the symposium *Text and Ritual* in Copenhagen in November 2008. 2009. 79 sider.
13. Hans Raun Iversen, *Church, Society and Mission. Twelve Danish Contributions to International Discussions*. 2010. 276 sider.

14. Lars Christian Vangslev, *Res ipsa theologiae – om salmerne og affekterne I Luthers anden salmeforelæsning*. Ph.d.-afhandling 2010. 305 sider.
15. Mogens Müller, *Fire bidrag til fortolkningens historie*. 2010. 93 sider.
16. *Teologi – derfor! En artikelsamling om teologien og dens fag*. 2010. 68 sider.
17. Finn Damgaard, *Recasting Moses. The Memory of Moses in Biographical and Autobiographical Narratives in Ancient Judaism and 4th – Century Christianity*. Ph.d.-afhandling. 2010. 297 sider.
18. Kirsten Donskov Felter, *Mellem kald og profession*. Ph.d.-afhandling. 2010. 268 sider.
19. Troels Engberg-Pedersen & Niels Henrik Gregersen (eds.), *Essays in Naturalism & Christian Semantics*. 2010. 346 sider.
20. Anne L.C. Runehov, Niels Henrik Gregersen and Jakob Wolf (eds.), *The Human Project in Science and Religion*. Copenhagen University Discussions in Science and Religion Vol. 1. 2010. 165 s.
21. Mads Peter Karlsen, *The Grace of Materialism. Theology with Alain Badiou and Slavoj Žižek*. Ph.d.-afhandling 2010. 272 sider
22. Mogens Müller, *Skriften i Skriften. Mellem tradition og reception. Fjorten afhandlinger*. 2. ændrede udgave. 2011. 204 sider.
23. Trine Bjørnung Hasselbalch, *The Redactional Meaning of 1QHodayot^a. Linguistic and Rhetorical Perspectives on a Heterogeneous Collection of Prayer Texts from Qumran*. Ph.d.-afhandling 2011. 292 sider.
24. Louise Mubanda Rasmussen, *From dying with dignity to living with rules. AIDS treatment and „holistic care“ in Catholic organisations in Uganda*. Ph.d.-afhandling 2011. 303 sider.
25. Anne Katrine de Hemmer Gudme, *Before the God in this Place for Good Remembrance. An Analysis of the Votive Inscriptions from Mount Gerizim*. Ph.d.-afhandling 2011. 223 sider.
26. Frederik Poulsen, *En redegørelse for Zionmotivet i profetlitteraturen*. 2011. 191 sider.

27. Martin Wangsgaard Jürgensen, *Changing Interiors: Danish village churches c. 1450 to 1600*. Doktordisputats 2011. 601 sider.
28. Lena Sjöstrand, *Mer än tecken. Atmosfär, betydelser och liturgiska kroppar*. Ph.d.-afhandling. 2011. 313 sider.
29. Niels Hyldahl, *Noget om Paulus – artikler 1973-2011*. 105 sider.
30. Anna Vind (udg.), *Paulus plus – fire prismer på den nye Paulus. Paulus & Paulus, & jøderne, & Luther, & Nietzsche*. Af Katrine Winkel Holm, Jesper Høgenhaven, Anna Vind og Carsten Pallesen. 168 sider.
31. Gry Ardal Printzlau, *Trust and Ethical Selfhood*. Ph.d.-afhandling. 2012. 228 sider.
32. Nete Helene Enggaard, *Nærvær som refiguration, begivenhed og materialitet. En genlæsning af Martin Luthers Dass diese Wort (1527) og Vom Abendmahl Christi (1528) i diskussion med nyere systematisk-teologiske fortolkninger af nova lingua*. Ph.d.-afhandling. 2012. 183 sider.
33. Ingeborg Ilkjær, *Ånde-nød. En undersøgelse af eksistentielle og åndelige fænomeners betydning for alvorligt syge patienter med kronisk lungelidelse*. Ph.d.-afhandling. 2012. 248 sider.
34. Marlene Ringgaard Lorensen, *Preaching as a Carnavalesque Dialogue – between the ‘Wholly Other’ and ‘Other-wise’ Listeners*. Ph.d.-afhandling. 2012. 236 sider.
35. Torben Christensen, *C. Galerius Valerius Maximinus: Studies in the Politics and Religion of the Roman Empire AD 305-313*. Edited by Mogens Müller. With a Preface by Hugo Montgomery. 2012. 331 sider.
36. Niels Valdemar Vinding & Lisbet Christoffersen, *Danish Regulation of Religion, State of Affairs and Qualitative Reflections. A Report on 20 Qualitative Elite Interviews*. 2012. 237 sider.
37. Frederik A. Mortensen, *The Fate of Finitude. Schelling and the Question of the World*. Ph.d.-afhandling. 2012. 213 sider.
38. Tilde Bak Halvgaard, *Linguistic Manifestations of Divine Thought. An Investigation of the Use of Stoic and Platonic Dialectics in the Trimorphic Protennaio (NHC XII,1) and the Thunder: Perfect Mind (NHC VI,2)*. Ph.d.-afhandling. 2012. 210 sider.

39. Hvad er imod Studentens Kaar. Festskrift til Det Teologiske Fagråd. Hundredårsjubilæum 1912-2012. 2012 180 sider.
40. Esben Lunde Larsen, *Frihed for Loke saavel som for Thor. N.F.S. Grundtvigs syn på åndelig frihed i historisk og aktuelt perspektiv*. Ph.d.-afhandling. 2012. 324 sider.
41. Anne L.C. Runehov, Charles Taliaferro (eds.), *The Human Project in Science and Religion*. Copenhagen University Discussions in Science and Religion Vol. II. 2013. 247 sider.
42. Niels Valdemar Vinding, *Muslim Positions in the Religio-Organisational Fields of Denmark, Germany and England*. Ph.d.-afdeling. 2013. 272 sider.
43. Margrete Syrstad Andås, *Imagery and ritual in the liminal zone. A study of texts and architectural sculpture from the Nidaros province c. 1100-1300*. Ph.d.-afdeling. 2013. 348 sider.
44. Diana Rigstrup, *Ritual og Mening. En religionsfilosofisk og ritualteoretisk undersøgelse af ritualets betydning i krisesituationer med udgangspunkt i case-studier af nøddåb*. Ph.d.-afdeling. 2013. 211 sider

Tidligere udgivelser

- Mette Birkedal Bruun, Carsten Selch Jensen og Niels Kastfelt (red.), *Erindring og kirkehistorie*. Kirkehistoriske Fragmenter 1. 2004. 84 sider
- Mette Birkedal Bruun og Kim Esmark (red.), *Ritualer i Kontekst*. Kirkehistoriske Fragmenter 2. 2004. 193 sider.
- Iben Damgaard, *Mulighedens spejl. Forestilling, fortælling og selvforhold hos Kierkegaard og Ricœur*. Ph.d.-afhandling. 2005. 217 sider.
- Gitte Buch-Hansen (red.), *Fakta, fiction og frelse. Teologer diskuterer Da Vinci Mysteriet*. 2006. 66 sider.
- Gitte Buch-Hansen, Troels Engberg-Pedersen og Lone Fatum (red.), *Gender and Body in the Gospel of John*. Working Papers 1. 2006. 90 sider.
- Gitte Buch-Hansen, Troels Engberg-Pedersen og Henrik Tronier (red.), *Philosophy at the Roots of Christianity*. Working Papers 2. 2006. 123 sider.
- Niels Hyldahl, *Om retfærdighed og syndfrihed. En fortolkning af de tre Johannesbreve*. 2007. 110 sider.
- Sten Haarløv, *Paul Helgesens teologiske standpunkt og placering i den europæiske humanismebevægelse – set på baggrund af en præsentation af Erasmus af Rotterdams teologi*

ske programskrifter. Ph.d.-afhandling. 2007. 398 + 7 sider.

Jonas Adelin Jørgensen, Kirsten Busch Nielsen & Niels Henrik Gregersen (ed.), *Spirit and Spirituality*. Proceedings of the 15th Nordic Conference in Systematic Theology. 2007. 201 sider.

Anna Vind, *Latomus og Luther. Striden om hvorvidt enhver god gerning er synd. En teologihistorisk afhandling*. Ph.d.-afhandling. 2007. 374 sider.

Efteråret 2013 i Teologisk Forening

Tirsdag den 17. september kl. 17:00

Film, 'food' og foredrag: *Habemus Papam* – har vi en pave?
v. lektor emeritus i dogmatik og økumenisk teologi,
Peder Nørgaard-Højen

Tirsdag den 8. oktober k. 19:30

Findes der en 'Ordets teologi'?
v. professor i dogmatik, Bent Flemming Nielsen

Fredag den 1. november kl. 10:15-16:00

Jubilæumsseminar i anledning af 40 året for Peter Kemps disputats
V. Teologisk Forening i samarbejde med Filosofisk Forum og Afdeling
for Systematisk Teologi

Tirsdag den 5. november kl. 19:30

Synlighed og transcendens i religion, kunst og etik
v. professor (mso) Anna Vind, lektor Sven Rune Havsteen, dr.theol.
Martin Wangsgaard Jørgensen, Nationalmuseets Forsknings- og
formidlingsafdeling og phd-stipendiat Karina Juhl Kande.

Tirsdag den 19. november kl. 19:30

Otherwise interaction – homiletikken som eksegetisk udfordring
v. professor (mso) i homiletik Marlene Ringgaard Lorentzen og
professor (mso) i Det Nye Testamente, Gitte Buch-Hansen

Fredag d. 20. december kl. 18:00

Teologisk Forenings julefest

Alle arrangementer foregår i Kældercafeen,
Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 44, 1150 København K

**Center for Studiet af Bibelens Brug
Afdeling for Bibelsk Eksegese**

PROGRAM FOR EFTERÅRET 2013

JESUS GÅR TIL FILMEN – I POST-APARTHEID SYDAFRIKA
I samarbejde med Teologisk Filmklub og Filmklubben ved Afrikastudier vises
Mark Dornford-Mays Sundance-nominerede film *Son of Man* (2006).
OPLÆG ved Prof. Gerhard A. van den Heever, *New Testament and Early
Christian Studies*, UNISA, Universitetet i Pretoria.
TID: Onsdag d. 11. september kl. 19:00-21:30
STED: Købmagergade 44, Kældercafeen.

BONO SOM TEOLOG

I sin bog *Verden i følge U2. I lyst og længsel* (2012) analyserer
Jakob Brønnum teologien i U2's tekster og musik.
OPLÆG ved forfatter og musiker, cand. theol. Jakob Brønnum
Tid: Onsdag d. 23. oktober 2013 kl. 15:15-17:00
Sted: Købmagergade 46, Auditorium 8.

BIBELEN IDOMATISK TALT

Udvikling og forandring i brugen af bibelske udtryk på russisk og dansk.
PRÆSENTATION og oplæg ved cand.mag. og ph.d. i russisk Oxana Steen
Tid: Torsdag d. 28. november 2013 kl. 15:15-17:00
Sted: Købmagergade 46, Lokale 403.

*Det Teologiske
Fakultetssekretariat*

Københavns Universitet
Købmagergade 44-46
DK-1150 København K

MAGASINPOST
STANDARD

B

POST

PP

DANMARK

Returneres ved varig adresseændring

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KØBMAGERGADE 44-46
POSTBOX 2164
DK-1150 KØBENHAVN K

WWW.TEOL.KU.DK